

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jerneja Kos

T.I. »VERBALNI DELIKT« V SLOVENIJI
V OSEMDESETIH LETIH

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Jerneja Kos

Mentor: doc. dr. Aleš Gabrič

T.I. »VERBALNI DELIKT« V SLOVENIJI
V OSEMDESETIH LETIH

Diplomsko delo

Ljubljana, 2004

KAZALO

1	UVOD.....	3
2	POLITIČNE IN DRUŽBENE RAZMERE V OBDOBJU 1980-1990 V JUGOSLAVIJI.....	5
3	T.I. VERBALNI DELIKT.....	8
4	POLITIČNA KRIMINALITETA IN OBSODBE PO 133. ČLENU KZ SFRJ V SLOVENIJI.....	10
5	POBUDE ZA SPREMEMBO ČLENA 133 KZ SFRJ IN ODZIVI.....	16
5.1	Leto 1980 - prva pobuda za spremembo člena 133 KZ SFRJ.....	17
5.2	Nasprotovanje spremembam KZ v tisku.....	20
6	»PROBLEMATIČNI« MEDIJI V ZAČETKU OSEMDESETIH LET.....	23
7	INFORMIRANJE O ODMEVNIH PROCESIH SREDI OSEMDESETIH LET.....	26
7.1	Beograjski dogodki.....	27
7.1.1	Poročanje v Delu.....	29
7.2	Odvetnik in obsojenec - Vladimir Šeks.....	31
7.3	Primer Vojislava Šešlja.....	33
7.4	Odzivi oblasti na poročanje o procesih v medijih.....	35
7.5	Kaznovanje političnih zapornikov v osemdesetih letih.....	38
8	DRUGA POLOVICA OSEMDESETIH LET.....	40
8.1	Angažiranje društev, Mladine in ZSMS.....	42
8.1.1	Socializem in represija.....	43
8.2	Primer Mastnak.....	45
8.3	ZSMS - Krški kongres in obdobje po njem.....	45
8.4	Primer Paraga.....	47
8.5	T.i. verbalni delikt konec osemdesetih let.....	48
8.6	Vloga vodilnih družbenih organizacij v drugi polovici osemdesetih let.....	50
8.6.1	Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS).....	50
8.6.2	Zveza komunistov Slovenije (ZKS).....	55
9	ZAKLJUČEK.....	63
10	RAZLAGA KRATIC.....	65
11	VIRI IN LITERATURA.....	66

1 UVOD

Osemdeseta leta 20. stoletja so bila v Jugoslaviji čas sprememb, ki so na koncu pripeljala do razpada skupne države leta 1991. Ta čas je zanimiv za obravnavo predvsem z vidika porajajočih se zahtev po spoštovanju človekovih pravic, ki so iz leta v leto dobivala vse večjo podporo v javnosti. To je sicer že obdobje, ki je omogočalo, da so »sporne« pobude postopoma našle pot do širših množic, še vedno pa ta pot ni bila lahka. Prav pobuda za dekriminizacijo t.i. »verbalnega delikta«, ki se je pojavila v začetku tega desetletja in kasneje dobivala vedno večjo podporo, je delovala v smeri rušitve prepreke, ki je velikokrat preprečevala svobodni pretok idej.

V nalogi s širokim naslovom »T.i. »verbalni delikt« v Sloveniji v osemdesetih letih« so zajeti le nekateri aspekti te tematike; prvič zato, ker bi celotno zajemanje tega pojava pomenilo snov, ki bi presegala okvir diplomskega dela, ter drugič zato, ker raziskovanje t.i. verbalnega delikta predstavlja problem, saj je podatke težko, v nekaterih primerih pa celo nemogoče pridobiti. Prav v zvezi s slednjim je potrebno poudariti, da podatki v nalogi izvirajo predvsem iz arhivskega gradiva fondov CK ZKS in SZDL ter iz tiskanih medijev (Delo, Mladina, Nova revija, Tribuna). Omenjeno arhivsko gradivo iz časa osemdesetih let prejšnjega stoletja je večinoma neurejeno, kar pomeni, da kljub veliki količini pregledanega gradiva obstaja možnost, da sem kakšen za nalogo relevanten podatek izpustila. Že podatki, ki sem jih uspela izluščiti iz arhivskega gradiva, so bolj ali manj v obliki fragmentov oz. izjav podanih na sejah; konkretnih dokumentov na to tematiko pa razen redkih izjem praktično ni.

Ker je en od temeljnih virov arhivsko gradivo, sem se odločila za navajanje pod črto; navajanje v tekstu bi bilo zaradi dolžine le-tega neprimerno, saj bi zasedlo preveč prostora in povzročilo nepreglednost teksta.

Zaradi omenjenega sem se tudi odločila, da poenotim navajanje in vse vire navajam v opombah. Problem se pojavi tudi pri navajanju iz časopisnih virov, saj gre ponekod za avtorske članke, v katerih avtorji izražajo svoja mnenja, ponekod pa le za vesti. Slednja so včasih podpisana, včasih pa ne. Zaradi tega sem pri nepodpisanih člankih navedla le stran, pri podpisanih pa tudi avtorja in naslov članka. Ker pa gre v večini primerov le za poročila (in ne npr. za avtorjevo osebno mnenje), avtorjev v seznamu virov in literature nisem posebej navedla. V primerih, v katerih gre za osebno mnenje, pa je le-to jasno napisano v tekstu.

Kljub težavam, ki so spremljale izdelavo te naloge (omeniti velja še nepopolnost podatkov o številu obsojencev po 133. členu KZ SFRJ), pa naslednji tekst predstavlja oris razmer in konkretnih pobud, ki so spremljale dogajanje v osemdesetih letih, v času, ko je svoboda govora ter s tem povezane širše zahteve po demokratizaciji družbe začele v vedno večji meri zanimati širšo javnost. Ena izmed vidnejših zahtev je bila prav zahteva za spremembo oz. ukinitvev spornega 133. člena Kazenskega zakonika SFRJ, ki je sankcioniral t.i. verbalni delikt, člena, ki je v določenih aspektih inkriminiral nekaj, česar v demokratični družbi ne bi smel, saj je omejeval kritičnost do oblasti ter svobodo govora sploh.

Naloga je sestavljena iz predstavitve pobud, načinov, na katere so se le-te pojavljale, predstavitve najbolj odmevnih sodnih primerov, opisu reakcij s strani medijev, javnosti in takratne oblasti.

2 POLITIČNE IN DRUŽBENE RAZMERE V OBDOBJU 1980-1990 V JUGOSLAVIJI

Zadnje obdobje Socialistične federativne republike Jugoslavije zaznamujejo spremembe, ki so bile neizogibne, še posebej po smrti vodilnih likov komunistične oblasti. V letu 1979 je umrl Edvard Kardelj, leto za njim pa karizmatični vodja skupne države Josip Broz – Tito. Smrt Tita je bila pričakovana (bolezen in visoka starost maršala), a še vedno velik udarec za državo. V začetku osemdesetih so prišle na površje mnoge težave v državi, od težkega gospodarskega položaja pa vse do mednacionalnih trenj, posebno pereč problem je postajal položaj Kosova. Naraščajoča nasprotja med Slovenijo in Beogradom so se pokazala tudi na tem področju, saj so slovenska stališča pogosto podpirala kosovske Albance, kar pa je motilo predvsem srbsko stran.

Nezadovoljstvo Slovenije z uradno politiko Beograda se je kazalo na več področjih. Slovenija, gospodarsko najbolj razvita republika, ni več našla skupnega jezika s političnim vodstvom federacije, kjer so bila stališča slovenske oblasti velikokrat zavračana predvsem s centralistično usmerjene srbske oblasti.

Gospodarstvo SFRJ je bilo v zadnjem desetletju njenega obstoja pred popolnim zlomom. Vse gospodarske reforme so se izkazale za neuspešne.¹ Država se je soočala z veliko inflacijo, poleg tega pa se je večalo tudi nezadovoljstvo državljanov (pojavljale so se tudi prekinitve dela oz. stavke). Ukrepanje je bilo neizogibno. Razlika je bila le v tem, da je rešitev problema videla vsaka stran po svoje. Na eni strani je bilo stališče predvsem manj razvitih delov države, ki je na prvo mesto postavljalo solidarnost. Po tem načelu naj bi se denar iz bolj razvitih področij stekal na manj razvita. Na drugi strani pa sta Slovenija in Hrvaška videli rešitev v preoblikovanju gospodarstva v smeri tržnih zakonitosti.² Jugoslavija je nezadržno propadala, saj skupnega jezika ni bilo možno najti. V končni fazi je prišlo v Sloveniji do uzakonitve večstrankarskega sistema leta 1989, izvedbe plebiscita decembra leta 1990 in osamosvojitve junija 1991.

Na začetku osemdesetih let pa samostojna pot Slovenije še ni bila na vidiku, v družbi pa so se že začele pojavljati težnje po demokratičnih spremembah. Tudi na

---

¹ Glej Repe, 2002: 137.

² Glej ibid.: 134

Slovenskem so se pojavila nova družbena gibanja, nekatera še konec sedemdesetih let (punk), v osemdesetih letih pa jih je nastalo še več (npr. mirovno gibanje, ekološko gibanje, feministično gibanje), dobivala pa so tudi vse večjo veljavo v družbi.³ Civilna družba, ki se je razvila v obliki alternativnih gibanj do sredine osemdesetih let, je igrala ključno vlogo pri procesih demokratizacije, pomembno vlogo pa je imel tudi tisk in intelektualna opozicija zbrana okoli nekaterih revij, predvsem Nove revije.⁴

S strani javnosti je postala tarča kritik poleg oblasti tudi vojska. Vrh konflikta med slovensko stranjo in vojaškim aparatom pa je bil t.i. proces proti četverici leta 1988, ob kateremu je slovenska civilna družba jasno pokazala svojo ogorčenost nad ravnanjem z obtoženimi. Kot rezultat nestrinjanja je nastal Odbor za zaščito pravic Janeza Janše, kasneje pa se je preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic.⁵

Konflikti z vojsko so obstajali že prej, saj JLA ni trpela kritike, ki se je npr. pojavljala v slovenskih medijih; problem pa je postala tudi njena vloga v državi, saj je armada začela vedno bolj posegati v politiko.⁶

Civilna družba v Sloveniji je JLA vedno bolj dojemala kot problem in ne kot lastno vojsko. Tako so se tudi v zvezi s služenjem vojaškega roka začele porajati zahteve po spremembah na tem področju.

Če so pobude za demokratizacijo v začetku s strani nosilcev oblasti v Sloveniji, torej Zveze komunistov Slovenije (ZKS), naletele na neodobravanje in včasih tudi preganjanje, so se razmere počasi le začele spreminjati. Tudi vodilni ljudje v Sloveniji so spoznali, da so spremembe neizogibne in potrebne, česar pa ne bi mogli trditi za celotno ozemlje Jugoslavije. Prav Slovenija je bila v tem času najbolj dovzetna za pobude, ki pa so prihajale iz cele države, vendar so bile v drugih republikah veliko bolj preganjane kot v Sloveniji.

Odkrito nezadovoljstvo s stanjem v državi je bilo moč zaslediti tudi v nekaterih slovenskih medijih, predvsem v t.i. mladinskih, npr. v Mladini,⁷ glasilu Zveze socialistične mladine Slovenije, medtem ko je Delo kot osrednji slovenski časnik sicer poročal o težavah, vendar na drugačen način in s poudarkom na rešitvah, ki jih je predlagala oblast.⁸ Tudi v splošnem je moč zaslediti razlike v poročanju, saj je takratni mladinski tisk, med katerega lahko poleg Mladine štejemo tudi Katedro in Tribuno,

---

³ Enciklopedija Slovenije, 8. zvezek, 1994, str. 12.

⁴ Repe, 2002: 7.

⁵ Glej Nečak in Repe, 2003: 312; in Žerdin, 1997.

⁶ Nečak in Repe, 2003: 311.

⁷ Glej Mladina, leto 1981.

⁸ Glej Delo, 1980-1981.

veliko bolj kritično poročal o stanju v državi. Kljub realnejšemu prikazovanju stanja v državi pa se je ta tisk soočal z neodobravanjem s strani ZKS in celo z zaplembami posameznih števil.

Onemogočanje možnosti, da bi različna mnenja prišla v javnost, je postalo vse bolj pereče. Politično vodstvo je posege v svobodo govora in tiska opravičevalo z argumenti, da deluje v dobro državi in ljudstvu, kar je razvidno iz naslednje izjave Mitje Ribičiča:⁹ »Cenzuro uporabljamo samo v primeru, ko gre za fašistično propagando, ali pa za kazniva dejanja zoper ljudstvo in državo in še posebej smo občutljivi za dejanja, ki rušijo bratstvo in enotnost narodov in narodnosti Jugoslavije, ki ogrožajo našo svobodo in sistem, ki je posoda te svobode«.¹⁰

Kljub temu pa je javnost posege oblasti vedno bolj dojemala kot nedopustno cenzuro. Prav pobuda za spremembo oz. črtanje spornega 133. člena Kazenskega zakonika SFRJ, ki je sankcioniral t.i. verbalni delikt, je nastala izven SR Slovenije, je pa prav tu povzročila mnogo razprav v medijih pa tudi na sejah vodstva republike. V razprave o spornem členu so se vključevale tudi druge demokratične pobude (npr. za civilno služenje vojaškega roka, ukinitve smrtne kazni), kar je pripomoglo k krepitvi zavesti o človekovih pravicah in angažiranost ljudstva za nepotrebne spremembe v družbi.

---

⁹ Mitja Ribičič (roj. leta 1919), politik in publicist, je bil v letih 1974-82 predsednik RK SZDL Slovenije, kjer je vodil tudi Tiskovni svet in Svet za odnose z verskimi skupnostmi. Leta 1982 je bil predsednik in do leta 1986 član predsedstva CK ZKJ (Enciklopedija Slovenije, 10. zvezek, str. 203).

¹⁰ Delo, 22.1.1981, referat Mitje Ribičiča na programski seji RK SZDL o aktivnost SZDL v letu 1980, str. 4-5.

3 T.I. VERBALNI DELIKT

Termin *verbalni delikt* se nanaša na 133. člen KZ SFRJ (Sovražna propaganda),¹¹ ki je spadal pod kazniva dejanja zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve in varnosti SFRJ. Vsebina je naslednja:

Sovražna propaganda

133. člen

(1) Kdor s pisano besedo, letakom, risbo, govorom ali kako drugače poziva ali ščuva k rušenju oblasti delavskega razreda in delovnih ljudi, k protiustavni spremembi socialistične samoupravne družbene ureditve, k razbijanju bratstva in enotnosti ter enakopravnosti narodov in narodnosti, k strmoglavljenju organov družbene samouprave in oblasti ali njihovih izvršilnih organov, k odporu proti odločitvam pristojnih organov oblasti in samouprave, ki so pomembne za varnost in razvoj socialističnih samoupravnih odnosov, varnost ali obrambo države, ali kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi,
se kaznuje z zaporom od enega do desetih let.

(2) Kdor stori dejanje iz prvega odstavka tega člena s pomočjo ali pod vplivom iz tujine,
se kaznuje z zaporom najmanj treh let.

(3) Kdor pošilja ali spravlja v SFRJ agitatorje ali propagandni material za izvrševanje dejanj iz prvega odstavka tega člena,
se kaznuje z zaporom najmanj enega leta.

(4) Kdor izdeluje ali razmnožuje sovražni propagandni material z namenom, da bi ga razširjal, ali kdor ima pri sebi ta material, čeprav ve, da je namenjen za razširjanje,
se kaznuje z zaporom od šestih mesecev do petih let.

V tisku in v zapisih s sej ZKS in SZDLS se termin verbalni delikt največkrat uporablja med narekovaji oz. kot tako imenovan, kar pomeni, da to ni bil nekakšen »uraden«

---

¹¹ Uradni list SFRJ, št. 44-654/76 z dne 8. oktobra 1976.

naziv za omenjeni člen,¹² oz. da verbalni delikt kot tak sploh ni obstajal. Tako razlago ima advokat Vladimir Šeks, politični zapornik v SFRJ, ki je o tem zapisal naslednje:

*V kaznilnici Stara Gradiška sem naletel na štirideset tako imenovanih političnih zapornikov, obsojenih zaradi tako imenovanih političnih kaznivih dejanj. Zakaj izraz »tako imenovan«? Uradno namreč v Jugoslaviji ne obstajajo ne politična kazniva dejanja ne politični obsojenci. Glede na to, da pa vendar so zaporniki, ki so jih obsodili zaradi »politične dejavnosti«, takšni zaporniki postanejo »tako imenovani« politični. Kadar režim v vsakodnevnem besednjaku noče priznati nečesa, kar dejansko obstaja, stvarne pojme in ljudi označuje s »tako imenovanimi«, kar pomeni, da jim nekateri sicer tako pravijo, da pa režim določenim pojavom in ljudem tega naziva ne priznava. Zato v Jugoslaviji vrsto pojavov označujejo s »tako imenovani«.*¹³

V uporabljenih virih je termin verbalni delikt največkrat označen s pridevnikom *tako imenovan*, zato je tako naveden tudi v tem delu.

V virih zasledimo tudi naziv »delikt mišljenja« oz. »mišljenjski delikt«, kar priča o širšem okviru problema. V nekaterih primerih političnih kaznivih dejanj so se namreč kot obremenilni dokazi pojavljali neobjavljeni spisi (primer sarajevskega sociologa Vojislava Šešlja)¹⁴ oz. privatni spisi.

Obtožbe političnega značaja so bile velikokrat povezane tudi z drugimi členi KZ SFRJ npr. s členi 114 (Kontrarevolucionarno ogrožanje družbene ureditve), 134 (Zbujanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva, razdora ali nestrpnosti), 136 (Združevanje za sovražno delovanje), 157 (Žalitev SFRJ) in drugimi. Obsojenci, t.i. politični zaporniki, torej niso bili vedno obsojeni le po 133. členu, je pa prav ta člen zbujal največ ogorčenja in protestov v javnosti.

---

¹² Iz konteksta pa je možno sklepati, da je termin verbalni delikt največkrat veljal za sinonim člena 133 KZ SFRJ, čeprav bi lahko v sklop tega termina spadali tudi drugi členi KZ SFRJ, npr. člen 134 ali člen 157 oz. le deli člena 133, npr. 1. odstavek.

¹³ Šeks, 1987: 72.

¹⁴ Mladina, št. 37, 25. 10. 1984, Tomaž Mastnak: »Represija, intelektualno delo, svoboda«, str. 10.

4 POLITIČNA KRIMINALITETA IN OBSODBE PO 133. ČLENU KZ SFRJ V SLOVENIJI

Člen 133 je spadal v posebni del KZ SFRJ, ki je vseboval »tiste skupine kaznivih dejanj, ki so po 281. členu Ustave SFRJ izrecno v pristojnosti federacije«. ¹⁵ V skupini kaznivih dejanj zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve in varnost države (členi od 114 do 140) so v praksi poleg tega člena uporabljali tudi člena 114 in 134/II, do uporabe ostalih členov pa skoraj ni prišlo. ¹⁶

Po podatkih, ki jih je bilo možno pridobiti, ¹⁷ 133. člen v Sloveniji ni predstavljal večjega problema v drugi polovici sedemdesetih in v osemdesetih letih 20. stoletja. Po analizah takratnega Zavoda SR Slovenije za statistiko ¹⁸ so bili po tem členu v Sloveniji leta 1977 ¹⁹ trije obsojeni po I odstavku 133. člena in trije po III odstavku člena, vsi pa obsojeni na zaporno kazen (največja nad 2 do 5 let). V letu 1978 je bila vložena ena obtožnica za polnoletno osebo, po podatkih analize Vrhovnega sodišča SR Slovenije o politični kriminaliteti ²⁰ pa sta bila tega leta dva primera.

Omeniti pa velja tudi, da je imelo Vrhovno sodišče SR Slovenije od 1.1. 1979 v omejenem obsegu vpogled v zadeve političnega kriminala. ²¹

Za leto 1979 omenjena analiza Vrhovnega sodišča ne navaja obsojencev, za leto 1980 pa enega in sicer obsojenega po prvem odstavku člena 133. Po tej analizi tudi v prvem polletju leta 1981 ni bilo primera kaznivega dejanja po 133. členu; analiza Zavoda SR Slovenije za statistiko pa za leta 1980 – 1982 ne navaja podrobnejših podatkov, ampak le število skupno obsojenih po KZ SFRJ. V letu 1983 je bilo v zvezi z obravnavanim členom vseh končanih kazenskih postopkov pri javnem tožilstvu zoper polnoletne osebe pet, za dva je bila ovadba zavržena, v enem primeru pa je bil storilec neznan. Tako so bile vložene tri obtožnice (ena za 133/I, ena za 133/III in ena za

---

¹⁵ Bavcon, Ljubo (1976): »Nekatere značilnosti Kazenskega zakona SFRJ«. V: Kazenski zakon SFR Jugoslavije, 1976: 34.

¹⁶ Ibid.: 37.

¹⁷ Na Višjem sodišču v Ljubljani nimajo teh podatkov, tako da so tu uporabljeni le podatki takratnega Zavoda SR Slovenije za statistiko, ki jih hrani Urad za statistiko, in dokumentu, ki ga hrani Arhiv RS (glej op. 20).

¹⁸ Podatki povzeti po publikacijah Zavoda RS za statistiko Rezultati raziskovanj, Kazensko sodna statistika v letih od 1977 do 1989 (v letu 1989 nosi naslov Pravosodje).

¹⁹ V sedemdesetih letih do leta 1977 je kazenska statistika vodena na način, po katerem ni možno razbrati konkretnih podatkov za kazniva dejanja sovražne propagande.

²⁰ AS 1589, š.k. 508, V informacijo poslana analiza Vrhovnega sodišča SR Slovenije o politični kriminaliteti, obravnavani pred rednimi sodišči v SR Sloveniji v letih 1978 -1981, julij in 9.9. 1981.

²¹ Ibid.

133/IV). O obsodbah ni podatkov. V letu 1984 so bili obravnavani trije primeri polnoletni oseb, a vloženih obtožnic ni bilo. Za naslednje leto ni konkretni podatkov, obstaja le podatek o eni obsojeni polnoletni osebi moškega spola, ki je dobila zaporno kazen (nad 2 do 3 mesecev) za kaznivo dejanje zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve. V letu 1986 je tožilstvo obravnavalo dva primera sovražne propagande, vendar ni bilo vložené nobene obtožnice; za mladoletne osebe pa obstaja podatek, da je bila izrečena sankcija petim mladoletnikom, ki so storili kaznivo dejanje zoper temelje socialistične samoupravne družbene ureditve. V letu 1987 ni bilo polnoletnih obsojencev, prav tako ne v letu 1988, za leto 1989 pa ni konkretnih podatkov.

Kljub nekoliko pomanjkljivim podatkom lahko ugotovimo, da so bile obsodbe za kaznivo dejanje sovražne propagande v Sloveniji redke. Že iz statističnih podatkov vseh obsojenih v SR Sloveniji po KZ SFRJ med leti 1979 in 1989 lahko ugotovimo, da je število teh obsodb v primerjavi z obsodbami po KZ SRS majhno (obsodbe po KZ SFRJ so predstavljale le od 2,7% do 4,1% vseh kaznivih dejanj v SRS).²² Konkretnjšo sliko pokaže podatek, da je bilo v Sloveniji v letu 1978 18 oseb obsojenih dejanj politične kriminalitete, vseh obsojenih pa 11.954 (v letu 1979 pa 14 od 9415).²³

Število obsojenih je bilo sicer majhno, po drugi strani pa je število obravnavanih primerov pri javnem tožilstvu (npr. v letu 1977 17 polnoletnih oseb, leta 1978 8 polnoletnih oseb, v letu 1983 5 polnoletnih oseb,...) nekoliko večje, kar kaže na to, da so se s sovražno propagando vendarle »ukvarjali«. Republiški sekretariat za notranje zadeve in tožilstvo sta posvečala precej pozornosti kaznivim dejanjem in prekrškom s političnim predznakom, oba organa sta poročala na sejah ZKS in SZDLS o tovrstnem dogajanju.²⁴ Očitno je, da je bila večja pozornost politični kriminaliteti posvečena v začetku osemdesetih let, predvsem pa so ugotavljali, ali je to delovanje organizirano in zato bolj nevarno:

---

²² Podatki povzeti po publikaciji Zavoda RS za statistiko »Rezultati raziskovanj, Kazensko sodna statistika« v letih od 1977 do 1989 (v letu 1989 nosi naslov Privosodje).

²³ AS 1589, šk. 508, V informacijo poslana analiza Vrhovnega sodišča SR Slovenije o politični kriminaliteti, obravnavani pred rednimi sodišči v SR Sloveniji v letih 1978-1981, julij in 9.9. 1981.

²⁴ Glej AS 1598 CK ZKS, šk 508; AS 537, teh. enota 68.

Kazniva dejanja s političnim obeležjem predstavljajo 0,4% celotne kriminalitete v republiki. Lani (1980, op. J.K.) je bilo odkrito in obravnavano 101 kaznivo dejanje, kar je za 114,9% več kot v letu 1979. V nobenem primeru ni šlo za organizirano dejavnost proti družbenopolitični ureditvi, temveč so bili to verbalni delikti posameznikov, v glavnem pod vplivom alkohola. Med storilci je bilo 47,2% povratnikov. Med kaznivimi dejanji s političnim obeležjem je bilo največ žalitev države, njenih organov in predstavnikov, kaznivih dejanj širjenja lažnih vesti, zbujanja verske in narodnostne nestrpnosti, sramotitve SR Slovenije in druge socialistične republike ter sovražne propagande.²⁵

Iz drugega vira je tudi razvidno, da politična kriminaliteta v letih 1978 -1981 v Sloveniji ni »ogrožala« oblasti, saj je velikokrat šlo za dejanja storjena v gostinskih lokalih pod vplivom alkohola, storilci pa so bili v večini primerov starejši moški, največ je bilo kvalificiranih delavcev. Glede na to, da ni šlo za organizirano delovanje, ta kriminaliteta ni imela nevarnejšega ozadja, vsekakor pa je zbujala pozornost, kar ponazarja tudi (podrobna) analiza treh primerov obsojenih po prvem odstavku člena 133 v letih 1978 (2 primera) in 1980 (1 primer):

Nobene od 3 obravnavanih zadev ni mogoče opredeliti kot organizirano delovanje, vsa 3 dejanja manjšega pomena; v 2 primerih je šlo za bistveno zmanjšano prištevnost storilca, pa tudi 3. storilec, ki je bil sicer prišteven, je po mnenju psihiatra inteligenčno podpovprečna in huje nevrotsko motena oseba. Za slednjega tudi ni podatkov o morebitnem sovražnem ozadju, pač pa gre za zagrenjenost zaradi slabšega delovnega mesta kot posledice prekvalifikacije zaradi okvare zdravja. Druga storilka izvira iz partizanske družine, dočim izvira tretji storilec iz družine, ki je med NOB sodelovala z okupatorjem, sam pa je tudi negativno razpoložen do naše družbene ureditve. Vsi 3 so bili razburjeni in so nato reagirali s sovražnimi izpadi, en od teh tudi pod vplivom alkohola. Vsebina njihovih izvajanj je pamfletistična, ideološko neopredeljena, mešajo se hkrati skrajno desne in leve izjave.²⁶

Če v začetnih letih osemdesetih let še zasledimo poročila o politični kriminaliteti s podrobnimi obravnavami posameznikov, se taka poročila v dostopnih virih v

---

²⁵AS 537, šk. 68, dokument Republiškega sekretariata za notranje zadeve SR Slovenije (oznaka zaupno) »Varnostne razmere v letu 1980 in aktivnost organov za notranje zadeve«, poročilo RSNZ SRS, 15.2.1981, str. 18.

²⁶ AS 1589, šk. 508, V informacijo poslana analiza Vrhovnega sodišča SR Slovenije o politični kriminaliteti, obravnavani pred rednimi sodišči v SR Sloveniji v letih 1979-1981, julij in 9.9. 1981. Analiza podaja tudi podatke o spolu obsojencev (2 moška, 1 ženska), izobrazbi (1 osemletka, 1 poklicna šola, 1 višja šola), družinskem stanju (1 samski, 2 poročena), povratništvu (2 nepovratnika, 1 že obsojen za druga kazniva dejanja), izrečeni kazni (1 oseba 3-6 mes. zapora, 2 osebi 6 mes. do 1 leta zapora), enem varnostnem ukrepu po 65. členu KZ SFRJ (Obvezno zdravljenje alkoholikov in narkomanov, op. J.K.) (ibid.).

naslednjih letih ne pojavljajo več v taki obliki;²⁷ slednje lahko pripišemo dejstvom o nevloženih obtožnicah in liberalnejšem odnosu slovenskega tožilstva do problema sovražne propagande in političnih kaznivih dejanj sploh.

V drugi polovici osemdesetih let je tudi s strani tožilstva opaziti pomisleke glede kazenske zakonodaje in pozivanje k spremembam:

V skladu s 5. členom zakona o javnem tožilstvu nameravamo Skupščino SRS obvestiti o uporabi predpisov, ki se nanašajo na politična kazniva dejanja in prekrške ter na zakone, ki obravnavajo sredstva javnega obveščanja. V zvezi z omenjenimi predpisi so po našem mnenju potrebne nekatere zakonske spremembe.

Tako se z ekstenzivno razlago ohlapnih in raztegljivih določb členov 114, 133 in 134 KZ SFRJ nakazuje možnost kršitev nekaterih temeljnih pravic in svoboščin človeka in občana, čeprav to ni nujno za zatiranje družbi nevarnih dejavnosti. Potrebna je njihova uskladitev z določbami člena 1 (Varstvena funkcija jugoslovanske kazenske zakonodaje, op. J.K.) in 2 (Podlaga in meja kazenskopravne prisile, op. J.K.) KZ SFRJ, glede člena 114 pa tudi z določbo člena 18 (Pripravljalna dejanja, op. J.K.) KZ SFRJ. Oblika posredne propagande v 1. odstavku 133. člena KZ SFRJ (s hudobnim namenom) je nejasna, zato jo je treba dekriminirati, ker je obsežena v pojmu »kako drugače poziva ali ščuva...«. Kazniva dejanja po členu 114, 133 in 134 KZ SFRJ izvršuje storilec s sovražnim namenom, zato sedanja ureditev, ki dopušča eventualni naklep, ne ustreza.²⁸

V tem obdobju je bila »navzočnost« člena 133 bolj v medijih kot pa na sodiščih, politična kriminaliteta v Sloveniji pa je bila skoraj zanemarljiva:

---

²⁷ Poročila tega tipa so seveda obstajala, vendar ne v tako razdelani obliki:

»Z vidika dela organov za notranje zadeve so bile lani varnostne razmere v SR Sloveniji ugodne in stabilne, saj ne gre zanemariti okoliščine, da v naši republiki nismo beležili večjih organiziranih sovražnih manifestacij antikomunistov in zagovornikov desnega konservatizma, slovenske belogardistične emigracije in tujih propagandnih oziroma obveščevalnih dejavnikov. Doslej smo uspeli to aktivnost vedno pasivizirati z načrtno in pravočasno akcijo družbenopolitičnih dejavnikov, tako da ni bilo potrebno poseči po represivnih zakonskih ukrepih. (...)

Lani je bilo obravnavanih 37 (...) kaznivih dejanj s političnim obeležjem ali 0,08% vse kriminalitete v SR Sloveniji. Med dejanji politične kriminalitete prevladujejo kazniva dejanja žalitve SFRJ (37,8%), zbujanja narodnostne oz. verske nestrpnosti (27%) in sovražne propagande (16,2%). (...) V večini so bili obravnavani verbalni delikti v vinjenem stanju« (AS 537, šk. 56, Poročilo o varnostnih razmerah in drugih notranjih zadevah ter delu organov za notranje zadeve v letu 1984, Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije, marec 1985, str. 4 - 6).

²⁸ AS 537, šk. 469, dopis z Javnega tožilstva Socialistične republike Slovenije Izvršnemu svetu skupščine SR Slovenije, Republiškemu komiteju za informiranje, 9.11.1987, str.1.

Vrhovno sodišče SR Slovenije je skupaj z Javnim tožilstvom SR Slovenije in Republiškim sekretariatom za notranje zadeve (...) pripravilo tiskovno konferenco, kjer smo ponudili podatke o številu oseb obsojenih zaradi političnih deliktov, o zaplembi glasil in pojavnih oblikah gospodarskega kriminala. Vsi ti podatki so jasno pokazali, da v Sloveniji nihče ni bil sojen zaradi svobode intelektualnega ali umetniškega ustvarjanja, da je politična delikvenca močno obrobna, da je kaznovalna politika umirjena in da vsi statistični podatki kažejo na to, da bi Slovenija kakorkoli segala v vrh evropskih držav s številom obsojenih na 100.000 prebivalcev.²⁹

Če je v Sloveniji sovražna propaganda pod pritiskom javnosti in pod vplivom demokratizacije postala del razprav in javnih pobud in ne sodna praksa, pa je v ostalih delih države, predvsem na področju Kosova, še vedno predstavljala sredstvo za odstranitev nasprotnikov obstoječega režima.

Mladina je decembra 1988 objavila podatke o narodnosti in številu obtoženih po 133. členu KZ SFRJ.

Tabela 4.1: Osebe obtožene po 133. členu KZ SFRJ in njihova nacionalna sestava.

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1.poll. 1988	Skupaj
Črnogorci	2	1	/	1	2	/	/	/	6
Hrvati	23	19	51	14	46	15	4	/	172
Makedonci	1	3	2	1	/	/	/	/	7
Slovenci	2	2	2	/	4	1	8	/	19
Srbi	13	13	13	11	18	11	2	/	81
Muslimani	3	3	14	2	2	3	6	/	33
Madžari	/	/	1	/	/	/	/	1	2
Albanci	93	118	77	90	50	43	22	12	505
Ostali državljani SFRJ	1	2	1	1	/	/	/	/	5
Tuji državljani	/	2	1	1	1	/	1	/	6
Skupaj	138	163	162	121	123	73	43	13	836

Vir: Mladina, št. 51, 9. 12. 1988, str. 9.

Iz tabele je razvidno, kje in za koga je bil člen 133 najbolj »uporaben«, saj je število obtoženih Albancev daleč največje. Prav razmere na Kosovu so bile v drugi polovici osemdesetih let velikokrat izgovor za ohranjanje obstoječega KZ. Opozoriti pa velja

²⁹AS 537, š.k. 473, Analiza o poročanju javnih informacijskih sredstev v zvezi z delom pravosodnih organov, Vrhovno sodišče SR Slovenije (oddelek za spremljanje in proučevanje družbenih odnosov in pojavov za sodno prakso), 5.4.1985.

tudi na dejstvo, da tudi Slovenci niso bili izjeme pri obtožbah, vendar gre pri te primerih po vsej verjetnosti za obtožbe Slovencev v drugih republikah SFRJ, predvsem mladih na služenju vojaškega roka.³⁰

O obsodbah in političnih procesih v drugih republikah Jugoslavije imamo na voljo le podatke iz medijev, ki so o tem poročali, tako da natančno število obsojenih po 133. členu KZ SFRJ v Jugoslaviji v celotnem obdobju osemdesetih let ni znano. Dejstvo pa je, da to število ni bilo tako »zanemarljivo« ter da je člen 133 predstavljal resno grožnjo svobodi izražanja.

Možnost sankcioniranja po tem členu je bila namreč po mnenju profesorja s Pravne fakultete v Skopju dr. Marjanovića tako zastrašujoča, da so se ljudje izogibali tudi diskusiji o tej problematiki, pa čeprav je ta člen že dolgo let prinašal več škode in malo oz. nič koristi.³¹

---

³⁰ Npr. primer vojaka Toma Bogataja, ki mu je vojaško sodišče v Sarajevu po členu 133/I izreklo zaporno kazen enega leta (Mladina, št. 31-32, 29. 7. 1988, Borut Meško: »Vojna pošta 133/1«, str. 42-43).

³¹ Mladina, št. 13, 29. 3. 1984, Marjanović v: Dragan Antić: »Sovražna sovražna propaganda«, str. 5.

5 POBUDE ZA SPREMEMBO ČLENA 133 KZ SFRJ IN ODZIVI

Sankcioniranje sovražne propagande naj bi jugoslovanski Kazenski zakonik povzel po vzoru Sovjetske zveze; in če je bilo zgledovanje po nekdanji velesili do leta 1948 smiselno in pričakovano, pa po tem letu to ni bilo več.³² Po vzoru Sovjetske zveze je bilo sankcioniranje sovražne propagande v jugoslovanskem KZ v letu 1959 dopolnjeno s kaznovanjem zlonamernega in neresničnega prikazovanja družbenopolitičnih razmer v državi, leta 1973 pa še s kaznovanjem razmnoževanja ali posedovanja propagandnega materiala z namenom razširjanja.³³ Prav sankcioniranje zlonamernega in neresničnega prikazovanja razmer je problematično, saj v to kategorijo spadajo tudi kritike, ki so lahko resnične, a niso v skladu z vladajočo ZK, na kar opozarja Vladimir Šeks:

*Vsako neresnično mišljenje je kaznivo in podvrženo represiji, pri čemer je kriterij resničnosti dejstvo, da je taisto mišljenje nasprotno službeno veljavnemu razmišljanju. V kazenskem postopku niso nikoli izvedeni dokazi, ki bi potrjevali, ali je dominantno mišljenje v politiki, zgodovini, biologiji, sociologiji resnično ali ne, izhodišče je torej aksiom, dogma. Kriterij resničnosti je torej mišljenje, za katerega se trdi, da je mišljenje večine.*³⁴

V 133. členu so imele »zaščito« tudi institucije, ki so sestavljale pravni politični državni organizem, saj se je tudi v praksi dogajalo, da je bila kritika le-teh kriminalizirana prav s pomočjo tega člena.³⁵ Da je s tem členom nekaj hudo narobe, opozarja tudi možnost ohlapne razlage nekaterih pojmov, npr. zlonamernosti. Le-ta je nejasen pojem in prepuščen v presojo določenemu subjektu v procesu kazenskega sojenja. Prav zaradi naštetega naj bi bil člen 133 v neskladju z načelom zakonitosti, ki pravi, da ni kaznivega dejanja, če njegove značilnosti, sestavni deli, niso točno

³² Na to opozarjata Vladimir Šeks in dr. Djordji Marjanović v intervjujih za Mladino (Mladina, št 1, 10.1.1985, Bojana Leskovar: »Advokat Vladimir Šeks«, str. 10; št. 13, 29. 3. 1984, Dragan Antić: »Sovražna sovražna propaganda«, str. 4-5).

³³ Mladina, št. 13, 29. 3. 1984, dr. Djordji Marjanović v: Dragan Antić: »Sovražna sovražna propaganda«, str. 4-5.

³⁴ Mladina, št. 1, 10.1. 1985, Vladimir Šeks v: Bojana Leskovar: »Advokat Vladimir Šeks«, str.10.

³⁵ Ibid.

določeni z zakonom. Za spremembo na tem področju pa naj bi se zavzemal celo Tito.³⁶

Vendar do organiziranih iniciativ za spremembo člena 133 ni prišlo, čeprav so se, po besedah Darka Štrajna, zametki te diskusije kazali že v zgodnjih sedemdesetih letih. Vzrok, da do konkretnjših diskusij ni prišlo, pa naj bi bila nezmožnost relevantnih subjektov, da bi prišli do besede. Poleg tega pa v tem času ni bilo toliko političnih procesov. Zahteve, ki pa so se vendarle pojavljale, pa so bile zavračane na povsem nerazumljiv način - z argumentom, da je praksa pokazala uporabnost členov, ki so sankcionirali politično kriminaliteto.³⁷

5.1 Leto 1980 - prva pobuda za spremembo člena 133 KZ SFRJ

Leto 1980 je bilo zaznamovano z boleznijo Tita; v prvih mesecih leta so bili mediji polni poročil o zdravstvenem stanju predsednika federacije. Ko je maja umrl, je bila država pretresena, z njegovim odhodom pa se je začelo novo, zadnje obdobje države. Zveza komunistov Slovenije je bila v tem času zelo pozorna na dogajanje v državi, na reakcije ljudi ob smrti maršala,³⁸ ter na morebitne nove pojave v družbi, npr. potrošništvo, ali pa na sovražne pojave v zvezi s pokojnim, npr. blatenje njegovega imena.

V Delu kot osrednjem slovenskem časopisu so prevladovali članki o življenju in delu Tita ter o prihodnosti države, ki mora slediti njegovemu zgledu. Nemalokrat sta bili življenjska pot maršala in izkušnja NOB ključ za rešitev vseh naraščajočih težav, vsaj tako si je to zamišljala oblast. Na logiko zatiskanja oči in vztrajanja na preživetem diskurzu, ki ni ponujal rešitev, priča tudi naslednji zapis:

---

³⁶ »Če se lahko zanesemo na Vladimirja Dedijerja, potem lahko povzamemo iz tretjega dela njegovih Prispevkov za življenjepis Josipa Broza Tita, da se je pokojni predsednik zavzemal za ukinjanje te določbe, vendar je bila proti bosansko - hercegovska delegacija z Brankom Mikuličem na čelu« (Vladimir Šeks v: *ibid.*)

³⁷ Tribuna: študentski časopis, št. 5/6, 17.1.1986, Andrej Lukšič, Mojca Lukšič: »O verbalnem deliktu« (pogovor z Darkom Štrajnom), str. 4.

³⁸ Glej npr. As 1589, šk. 557, Informacije MS ZKS, OK ZKS in MK ZKS o stanju družbenoekonomskih in političnih razmer v občinah, maj 1980.

*Predsednik Tiskovnega sveta tov. Mitja Ribičič je v zvezi z aktualnopolitičnimi informacijami in ob izteku leta ocenil, da je bilo leto 1980, leto težkih udarcev, bolezni in smrti predsednika Tita, pa tudi leto velikih preizkušenj za trdnost in kontinuiteto Jugoslavije, ki jih je Jugoslavija končala z epohalno zgodovinsko zmago.*³⁹

O kakršnikoli zmagi bi na tem mestu težko govorili, saj se je oblast spopadala z vse večjim nezadovoljstvom, predvsem zaradi gospodarstva. Mediji, ki so bili pod nadzorom ZKS,⁴⁰ pa so v tem času poročali na »ustrezen« način.

Sredstva javnega obveščanja so bila formalno domena SZDL, ki je bila njihova ustanoviteljica, sicer brez materialnih pristojnosti, v sedemdesetih letih pa je ustanovila tudi tiskovni svet, ki je predstavljal vez med mediji in politiko.⁴¹ Konkretnije kritike vodenja zaradi te, z današnjega vidika gledano, cenzure seveda niso prišle v javnost. Problemi v državi so sicer bili predstavljeni, vendar ne tako, da bi pisanje odražalo resnost razmer. Poročila so bila pisana bolj v stilu prej omenjene izjave Ribičiča. Glede na to, da je npr. izvršni sekretar predsedstva CK ZKJ Trpe Jakovlevski leta 1980 označil delovanje sredstev javnega obveščanja kot zelo uspešno,⁴² si lahko predstavljamo, da so (vsi) mediji o slabih razmerah poročali po direktivah ZK oz. da alarmantno stanje v državi ni dobilo temu ustreznega poročanja v medijih.

V tem kontekstu lahko razumemo tudi (ne)odziv na pobudo glede člena 133 v vodstvenih krogih, saj ne zasledimo nekega ostrega nasprotovanja peticiji, ki je nastala v Beogradu; predlog Predsedstvu SFRJ za spremembo člena 133 sta podpisali 102 osebi, podpisniki pa so se sklicevali na 157.⁴³ in 314.⁴⁴ člen Ustave SFRJ.⁴⁵ Po

---

³⁹ AS 537, š.k. 464, Zapis 8. seje Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, 23. 12. 1980.

⁴⁰ ZKS je redno spremljala delovanje medijev, najpomembnejša mesta v uredništvih so zasedali njeni člani, vplivala pa je tudi na njihovo vsebino in o tem poročala na sejah (glej AS 1589, š.k. 557, Vabilo in gradivo z razgovora o organizaciji posvetov v OO ZK v redakcijah, 26. 2. 1981).

⁴¹ Enciklopedija Slovenije, 1998, 12 zvezek, str. 112.

⁴² Delo, 11. 4. 1980, str. 7

⁴³ Občan ima pravico dajati vloge in predloge telesom in organom družbenopolitičnih skupnosti in drugim pristojnim organom in organizacijam, dobiti odgovor nanje in dajati politične in druge pobude splošnega pomena (Ustava SFRJ, 1974, člen 157).

⁴⁴ Predsedstvo SFRJ ima pravico predlagati Skupščini SFRJ določitev notranje in zunanje politike ter sprejetje zakonov in drugih splošnih aktov (Ustava SFRJ, 1974, člen 314).

⁴⁵ Predlog zakona o spremembi KZ SFRJ, ki predlaga spremembe člena 133, je objavljen v knjigi Vladimira Šeksa Delikt mišljenja (1986, samozaložba). Navedeni so tudi podpisniki, podpisana je 101 oseba. Po vsej verjetnosti gre za isti predlog, o katerem so razpravljali na ZKS, vendar tega ne moremo z gotovostjo trditi, saj objavljeni predlog ni datiran.

njihovem mnenju pa je prav ta člen spravil za zapahe skoraj vse politične zapornike.⁴⁶ Jasno pa je, da je ZKS vse dogajanje redno spremljala in prejela poročila o vseh peticijah in dejavnostih⁴⁷ v državi, ki pa jim v tem času niso povzročala skrbi:

To, da zahtevajo določeni intelektualci neke spremembe v tej naši notranji zakonodaji na področju takoimenovanih besed, knjig, pesmic ipd. to res ne ogroža našega socializma. Jaz mislim, da mi moramo vprašanje teh verbalnih deliktov začeti postavljati v eni drugi sferi. Mi smo nasprotujoča si družba in imamo celo vrsto pogledov in naj se ti pogledi »koljejo« med seboj v eni javni razpravi in diskusiji, če bo pa kdo prišel s fašistično propagando imamo pa zakon, ki je jasen in ga ni treba vezati na te stvari.⁴⁸

Že sredi leta 1980 je bil na predsedstvo SFRJ naslovljen tudi poziv šestintridesetih beograjskih intelektualcev, ki so zahtevali sprejetje zakona o amnestiji za osebe, obsojene zaradi izražanja prepovedanih političnih stališč.⁴⁹

Novembra 1980, v času, ko je beograjska peticija o 133. členu že obstajala, pa je 43 uglednih državljanov poslalo predsedstvu SFRJ zahtevo za amnestijo vseh političnih zapornikov. Peticija je služila za pregon njenega avtorja in podpisnika Dobroslava Parage, ki je bil nato štiri leta zaprt, v drugi polovici osemdesetih pa zaradi pričevanja o razmerah v zaporu ponovno preganjan (glej poglavje 8.4).⁵⁰

Širša javnost je bila v začetku desetletja zaradi (avto)enzure v medijih slabo obveščena, politična dejavnost »odklonskih« ljudi pa pod nadzorom, tako da takšne vesti sploh niso dobile ustrezne medijske pokritosti.

---

⁴⁶ AS 1589, šk. 677, Nekateri znaki uresničevanja Reaganove »križarske vojne za svobodo« (Analitični pregled revije Review št. 5/1982 in razgovora z Mihajlom Mihajlovim v Die Presse), oznaka uradna tajnost - zaupno, 25. 1. 1983.

⁴⁷ »Veste, da je po prvem šoku, po smrti predsednika Tita, prišlo do situacije, da so se mnoge posamezne grupe in posamezniki doma, v tujini ponovno začeli oživljati neke ideje, ki so seveda že desetletja prisotne, začeli računati, da so nastopili pogoji, da svoje ambicije in težnje, ki jih imajo, tudi uveljavijo« (AS 537, šk. 68, Tomaž Ertl na seji P RK SZDL Slovenije, 19. 5. 1981, magnetogramski zapis, str. 1/2-JZ).

⁴⁸ AS 537, šk. 68, Mitja Ribičič na seji P RK SZDL Slovenije, 19. 5. 1981, magnetogramski zapis, str. 15/1 MV.

⁴⁹ AS 1589, šk. 677, Nekateri znaki uresničevanja Reaganove »križarske vojne za svobodo« (Analitični pregled revije Review št. 5/1982 in razgovora z Mihajlom Mihajlovim v Die Presse), oznaka uradna tajnost - zaupno, 25. 1. 1983.

⁵⁰ Glej Mladina, št. 32, 10. 10. 1986, Bojana Leskovar: »Peticija za Goli otok«, str. 8-12.

5.2 Nasprotovanje spremembam KZ v tisku

V prvih letih osemdesetih let je bil odnos do sprememb na področju kazenske zakonodaje predvsem odklonilen. Tako lahko zasledimo članek v Delu (17. februar) iz leta 1981, kjer so pobude za spremembe kazenskega zakona opisane na zelo neodobravajoč način; članek že s svojim naslovom »Komu so potrebne spremembe kazenskega zakona?« sugerira na zlonamernost tistih, ki so ta predlog pripravili, kasneje pa njihove namere označi kot zlobne in nemoralne. Snovalcem predloga je očitano, da poskušajo širiti prostor anarhiji, terorizmu, vohunstvu in sabotaži ter jih označi za nacionaliste in anarholiberalce. Podpisnikom očitajo tudi »neučinkovitost«, saj sta med podpisniki, kljub trudu, da bi zbrali čim več podpisov jugoslovanskih intelektualcev, kulturnikov in družbenih delavcev, kar dve tretjini snovalcev akcije, med katerimi naj bi bili nekateri že obsojeni političnih kaznivih dejanj, ostali pa naj bi bili zavedeni občani. V članku je pobuda, da se iz 133. člena črta »zlonamerno in neresnično prikazovanje družbenopolitičnih razmer v državi«, označena kot sredstvo za afirmiranje naklepov spodkopavanja temeljev bratstva in enotnosti in zavestnega namena organizacije gonje, podprte s strani reakcionarnih krogov v tujini, ki bi Jugoslaviji oblatila visoki ugled v svetu. Jugoslavija je opisana kot država, v kateri so upoštevane demokratične svoboščine, ter kot evropska država z najnižjim deležem političnih zapornikov. Iz tega torej sledi, da so pobuda za spremembo člena 133 ter pobude za amnestijo nekaterih zapornikov nepotrebne in da so nastale v duhu sil, ki so bile v narodnoosvobodilnem boju in revoluciji oz. v času izgradnje socializma pri nas poražene. Omembe vredno je vsekakor tudi stališče, da naj bi delovni ljudje globoko in trajno prezirali ravnanje snovalcev pobud, ki so bile zavrnjene kot pravno in politično nesprejemljive, kar je bilo normalno in mogoče pričakovati.⁵¹

V letu 1981 Delo, časnik SZDL, sicer poroča o političnih procesih, ki so potekali v tem času v drugih republikah federacije, vendar na zelo skop način. Tako lahko zasledimo naslove kot so: »Sovražna dejavnost bivših profesorjev«,⁵² »Širili so lažne

---

⁵¹»V novembru 1980 je prestajalo kazni zaradi političnih kaznivih dejanj 172 ljudi, to pa najbolj dokazuje nesmiselnost gonje. (...) Od prvega julija 1977, ko je začel veljati Kazenski Zakonik v SFRJ, pa do 15. novembra 1980 je bilo zaradi sovražne propagande (...) obtoženih 162 ljudi, od tega za neresnično in zlonamerno prikazovanje družbenopolitičnih razmer v državi samo 25« (Delo, 17. 2. 1981, str. 7).

⁵² Delo, 4. 2. 1981, str. 3.

novice«,⁵³ »Sodijo sovražni skupini«,⁵⁴ »Tri leta zapora zaradi sovražne propagande«⁵⁵ in še bi lahko naštevali. Vsi članki v zvezi s političnimi kaznivimi dejanji opisujejo dejanja obtožencev kot vredna sankcij, saj so predstavljena na zelo negativen način, dejanja naj bi bila za državo žaljiva in posledično bi lahko vodila tudi v ogroženost pravične socialistične ureditve.

Po tem poročanju je člen 133 varnostna pregrada pred delovanjem ljudi, ki hočejo državi škodovati, nemalokrat pa naj bi bili »podkrepljeni« s pomočjo iz tujine, predvsem emigrantov oz. poražencev med NOB. Tako je v interesu vseh, da se kazenska zakonodaja ne spreminja.

Če so bili mediji glas političnega vodstva, in za ta čas to lahko trdimo, potem je bilo le-to očitno nenaklonjeno spremembam.

Delo je še leta 1984, v času, ko je Mladina že glasno opozarjala na problematiko t.i. verbalnega delikta, objavljala poročila o stališčih komunistov, da mora biti družba pozorna na »problematična« stališča, ki se vedno bolj pojavljajo v javnosti.⁵⁶ Objavljalo je tudi novice o nevarnosti sovražnega delovanja podobne poročilu s posveta javnih zveznih tožilcev (24. aprila 1984 v Ljubljani), na katerem so sodelujoči opozarjali, da zmanjšanje političnih deliktov v letu 1983 ne pomeni upada tovrstne kriminalitete, ampak je slednjemu botrovalo spremenjeno delovanje sovražnikov (nacionalistov, kleronacionalistov in sovražne emigracije). Zaradi tega ima ta kriminaliteta mnogo večji pomen, kot se zdi na prvi pogled in kot kaže statistika.⁵⁷

V naslednjih letih lahko opazamo tiho pristajanje na vse glasnejše zahteve, ki so se začele pojavljati v medijih, sploh mladinskih (izpostaviti velja Mladino) in npr. Novi reviji. Tudi v Delu se je znašel kakšen članek, ki o politični kriminaliteti ni govoril negativno oz. je o dogajanju na tem področju le površno poročal (kar je časniku slovenske SZDL očitala tudi Mladina). Tipičen primer poročanja je članek (vir je Tanjug) iz leta 1985 »Spremembe kazenskega zakona: mirno in postopoma«, ki govori o tem, da je zvezni pravni svet negativno ocenil 40 predlaganih sprememb in

---

⁵³ V tem članku je poročilo o sojenju v Zagrebu, na katerem je bil med drugimi Dobroslav Paraga obtožen dajanja lažnih informacij o političnih razmerah v državi ter da je bil v stiku z ustaškimi terorističnimi organizacijami v tujini (Delo, 9. 5. 1981, str. 4). Glej tudi »Imel stike z ustaši« (Delo, 14. 5. 1981, str. 12).

⁵⁴ Delo, 19. 5. 1981, str.12.

⁵⁵ Gre za Parago, ki je zaradi svoje starosti (20 let) dobil blago kazen (Delo, 21. 5. 1981, str. 12).

⁵⁶ Glej Delo, 16. 10. 1984, str. 1.

⁵⁷ Delo, 25. 4. 1984, str. 1, 8.

dopolnitev KZ SFRJ in se zavzel za odpravljanje pomanjkljivosti obstoječih zakonov s pomočjo sodne prakse.⁵⁸

Problem je seveda v tem, da ta članek ne informira bralca o konkretnih in pomembnih dejstvih, kot sta identiteta predlagateljev in vsebina predlogov, na kar je opozoril Pavle Gantar v Mladini.⁵⁹

---

⁵⁸ Delo, 13. 11. 1985, str. 2.

⁵⁹ Mladina, št. 39, 22. 11. 1985, Pavle Gantar: »Mirno in postopoma«, str. 12.

6 »PROBLEMATIČNI« MEDIJI V ZAČETKU OSEMDESETIH LET

V začetku osemdesetih let t.i. mladinski mediji niso bili »problematični«, kasneje najvplivnejša Mladina pa je bila dokaj »nepomembna«. Tako še leta 1981 zasledimo podatek o neproblematičnosti te publikacije s strani ZKS,⁶⁰ ki je poleg »primernosti« preverjala tudi urednike in novinarje vseh tiskanih medijev v smislu, da morajo najbolj pomembna mesta v redakcijah zasedati komunisti, številčnost le-teh pa naj bi zagotavljala »nekakšno garancijo«,⁶¹ pozitivno seveda. Če je Mladina, ki je v kasnejših letih prevzela pobudo za demokratične spremembe in je objavljala veliko člankov na to temo, delovala politično korektno, pa je v tem času zbujal pozornost humoristični časnik Pavliha, ki naj bi na neprimeren in mestoma tudi oster način komentiral »nekatera družbena dogajanja in družbene anomalije«.⁶² Poleg Pavlihe pa v letu 1982 in začetku leta 1983 zasledimo tudi neodobravanje pisanja v študentski Tribuni (ki je bila tudi že zaplenjena) in Stopu. V teh medijih naj bi pod pretvezo kritike oz. boja za demokratizacijo potekale poleg ogrožanja novinarstva tudi osebne diskvalifikacije ter »malomeščansko opravljive gonje«.⁶³

Večkrat je bilo tudi poudarjeno, o čem in na kakšen način naj bi mediji poročali: opustiti je potrebno nekatere teme, s pomočjo katerih se napada temeljne vrednote socialistične družbe, poleg tega pa je nujno pisati na bolj afirmirajoč način, v smislu, naj se ne piše le o negativnih pojavih v družbi, pač pa tudi o pozitivnih vidikih npr. o stabilizacijskih prizadevanjih.⁶⁴

Pavliha pa je imel tudi nekaj konkretnjših težav z oblastjo, saj je bila npr. številka z dne 30.9. 1983 takoj po natisu umaknjena iz prodaje, javni tožilec SRS in poveljstvo armadnega območja pa sta v pisnih izdajateljskem svetu Pavlihe zahtevala, da se uveljavi politična odgovornost za članek »Frače v spretnih rokah«, ki je smešil manevre JLA »Enotnost 83«.⁶⁵

---

⁶⁰ V Mladini namreč ni negativnih političnih stvari (AS 1589, šk. 557, Vabilo in gradivo z razgovora o organizaciji posvetov v OO ZK v redakcijah, 26.2.1981).

⁶¹ Izjava v zvezi z TOZD časopisi Večer, kjer je 75% časnikarjev komunistov (ibid).

⁶² AS 1589, šk. 557, Informacije o uredniški politiki »Pavlihe«, avgust 1981.

⁶³ Glej AS 1589, šk. 699, Informacija z 2. seje predsedstva CK ZK Slovenije za agitacijo in propagando, ki je bila 16.12.1982 in Informacija s 3. seje komisije predsedstva CK ZK Slovenije za agitacijo in propagando, ki je bila 19.1.1983.

⁶⁴ Glej ibid. in AS 1589, šk. 465, Zapis 20. seje Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, ki je bila 17. septembra 1982.

⁶⁵ AS 537, teh enota 466, Vabilo na 32. sejo Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, čet. 5. jan. 1984, na kateri so sprejeli stališča v zvezi s problematiko v ČP Pavliha.

Te in ostale težave - predvsem z glavnim urednikom Pavlihe Milošem Miklenom - je takratni odgovorni urednik Bogdan Novak opisal v knjigi Pavlihova frača, v kateri zagovarja objavo spornega članka, saj je bilo tovrstno pisanje po njegovem mnenju normalno za satirični časnik.⁶⁶

Težave za Novaka so se sicer začele že prej, saj se ni strinjal s preverjanjem vsebine časnika pred izidom s strani glavnega urednika, ki bi moral skrbeti predvsem za organizacijsko in tehnično, nikakor pa ne vsebinsko plat. Sporno številko je »ustavil« prav Mikeln. Notranji nadzor je bil popolnoma legitimen in tudi izdajateljski svet ČP Pavliha se je strinjal, da je bila Mikelnovo dejanje pravilno, saj je bila objava članka, ki se Novaku ni zdel problematičen in ga zato ni pokazal glavnemu uredniku, »huda napaka«.⁶⁷

Novaku so bili dnevi pri Pavlihi šteti, vendar je svoje stališče zagovarjal. Njegovo plat zgodbe je objavila tudi Mladina, kar je bilo za leto 1983 in predvsem za glavnega urednika Mileta Šetinca precej pogumno dejanje.⁶⁸

V zadevo sta se seveda vpletla tudi ZKS in Tiskovni svet pri SZDL, kar je, kot poudarja Novak, še posebej sporno, saj SZDL ni bila ustanoviteljica Pavlihe, pač pa je bilo to Društvo novinarjev Slovenije. S strani osnovne organizacije ZK je Novak dobil partijski opomin, v začetku leta 1984 pa je bil razrešen.⁶⁹ »Sporazumno« pa je odstopil tudi Mikeln.⁷⁰

Opisani primer Pavlihe je nazoren, saj je oblast z nekakšno »mehko« cenzuro oz. preko »svojih« vplivala na objavljene članke, če pa si je kdo drznil stopiti čez tanko mejo sprejemljivega, ga je oblast odstavila.

V naslednjih letih se slika glede odnosa ZKS do medijev bistveno ne spreminja, le da v ospredje stopi zanimanje za t.i. mladinske medije, ki se začnejo ukvarjati s specifičnimi problemi, med katere spadajo tudi razne iniciative. Mladina npr. objavi pobudo za ukinitvev smrtne kazni konec leta 1983.⁷¹ Ta pobuda je bila tudi ena prvih, ki jih je v tem času podprla ZSMS.⁷² Na splošno se začne Mladina leta 1983 spreminjati, saj postaja bolj drzna, izoblikuje pa si tudi samosvoj profil, ki marsikateremu bralcu (sodeč po odzivih v pismih bralcev) sicer ni všeč, po drugi

---

⁶⁶ Novak, 1991: 152.

⁶⁷ Ibid.: 151-152.

⁶⁸ Ibid.: 161.

⁶⁹ Glej Novak, 1991: 168, 210, 232 - 256.

⁷⁰ AS 537, teh enota 466, Vabilo na 32. sejo Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, čet. 5. jan. 1984, na kateri so sprejeli stališča v zvezi s problematiko v ČP Pavliha.

⁷¹ Mladina, št. 42, 1.12.1983, str. 3.

⁷² Vurnik, 2003: 28.

strani pa dobiva vedno večjo veljavo v slovenskem prostoru. Bralci po eni strani Mladino odpovedujejo in ji očitajo vulgarnost, saj se v tekstih pojavljajo neprimerne besede in fotografije golih oseb, sprašujejo se tudi, zakaj v takem primeru ne posreduje »cenzura«.⁷³ Po drugi strani pa Mladina dobiva primat na področju pokrivanja »spornih« tem. Mladina postane časnik, ki pokriva perečo družbenopolitično problematiko, zanimivo pa je, da so ji tudi to držo nekateri očitali, saj bi kot mladinski časnik morala pokrivati tematiko, primernejšo za mlade. Prav mlajša generacija pa je v tem času na lastni koži občutila nevzdržnost družbenih in gospodarskih razmer (npr. nezaposlenost), pretirano ukvarjanje s prežitki NOB in njegovimi voditelji pa se ji je zdelo nesmiselno (npr. štafeta mladosti). Nezmožnost glasne in konkretne kritike, pri čemer je igral veliko vlogo prav t.i. verbalni delikt, je rezultirala v »kršenju« pravil z objavo spornih člankov in posledično tudi zaplemb nekaterih številk glasil s strani oblasti.

V letih od 1984 naprej lahko zasledimo vedno več objavljenih člankov, ki so se ukvarjali z zahtevami po demokratizaciji družbe, in čeprav je oblast vedno zagotavljala, da pri nas na področju javnega obveščanja obstaja svoboda izražanja, pa so npr. nekatere številke Mladine težko našle pot do bralcev. Prav zaplembe (prva se je zgodila novembra 1984 zaradi žalitve ugleda skupščine SFRJ)⁷⁴ so temu časniku, ki je v začetku osemdesetih bil boj za bralce,⁷⁵ precej pripomogle, da je postal prepoznaven in bolj bran.⁷⁶

---

⁷³ Glej Mladina, št. 37, 25. 10. 1984, str. 3.

⁷⁴ 40. št. Mladine je bila zaplenjena zaradi prispevka »Obkroženi z ljubeznijo« (Delo, 17. 11. 1984, str. 5).

⁷⁵ Glej Vurnik, 2003: 249.

⁷⁶ V nekaterih številkah je Mladina objavila podatke o nakladi. Za december 1984 omenja 17.000 izvodov, medtem ko je npr. marca 1985 že preseгла 20.000 izvodov (glej Mladina, št. 45, 20. 12. 1984; št. 12, 28. 3. 1985).

V letu 1984 je možno v Mladini zaslediti mnogo člankov na temo represije v povezavi s t.i. verbalnim deliktom. Glede na »Orwellovo« leto 1984 so poleg objavljjanja odlomkov iz literarnega dela *1984*, nastalega 1948 pod peresom Georga Orwella, tudi stanje v državi in predvsem dogajanje na področju politične delikvence povezovali z v romanu opisano zastrašujočo totalitarno družbo, ki posamezniku ne pusti praktično ničesar. Veliko je bilo tudi kritik z drugih področij, npr. kritike na račun usmerjenega izobraževanja. Vsekakor pa bolj »odrasle« teme, kot so že omenjene v zvezi s svobodo govora pa tudi npr. pisanje o dachauskih procesih, v tem mladinskem časniku niso bile v napoto le nekaterim bralcem, temveč tudi pristojnim v SZDLS, ki so načeloma podpirali kritičnost pisanja, vendar se je v konkretnih primerih vedno zatikalo. Kontinuirano se iz stani slovenske SZDL pojavljajo mnenja o netočnem poročanju oz. o poudarjanju negativnih stvari.

Pozimi tega leta je Mladina opozorila na primer Ranke Čičak, dolgoletne dopisnice zagrebškega Vjesnika, ki je bila obsojena na 10 mesecev zavora zaradi sovražne propagande. Mladina je 19. januarja objavila članek z naslovom »Zares svinjska afera«. Naslov članka je dvoumen, saj je bila Čičakova obsojena zaradi pisanja o t.i. svinjski aferi oz. o kraji denarja za razvoj kmetijstva, po drugi strani pa naslov aplicira na nekorektnosti, do katerih je prišlo med sojenjem (omenimo le to, da so bile glavne priče proti njej prav osebe, udeležene v t.i. svinjski aferi).⁷⁷

Njen primer ni ostal neopažen, saj je več kot sto jugoslovanskih novinarjev apeliralo na Zvezno javno tožilstvo, februarja pa je bila po osmih mesecih v zaporu izpuščena (pogojni izpust).⁷⁸

Mladina je začela obširneje poročati o »političnih« procesih, pri tem pa je, poleg neodobravanja s strani oblasti, naletela tudi na težave drugačne vrste. V drugi polovici tega leta je bilo namreč v ospredju predvsem sojenje šesterici v Beogradu, obveščenost o tem pa je bila slaba oz. enostranska. V 25. številki (21. junij 1984) Mladine je objavljen poziv Časopisa za kritiko znanosti, da bi se o tem dogodku več pisalo, v skladu s tem pa je v julijski številki Mladine objavljen članek z naslovom

⁷⁷ Mladina, št. 3, 19. 1. 1984, Srečo Zajc: »Zares svinjska afera«, str. 4-6.

⁷⁸ Mladina, št. 10, 8. 3. 1984, str. 3.

»Informiranje kot molk«,⁷⁹ ki jasno kaže na to, kje je pravzaprav bil problem. Že profesor dr. Marjanović je marca v intervjuju za Mladino povedal, da je imel težave, ko je omenjal problem člena 133 in se pri tem skliceval na novinarska poročila ter zato na posvetu Jugoslovanskega združenja za kazensko pravo in kriminologijo v Strugi doživel kritike; priznal je, da o tej problematiki ve malo, ker je zelo malo objavljenega v zvezi s sovražno propagando.⁸⁰

Skope podatke o sojenjih v Delu bi težko pojmovali kot dobro pokritost dogajanja na področju sankcioniranja politične kriminalitete, ostali mediji pa do konkretnjših podatkov pravzaprav niso prišli. Prav v zvezi z dogodki v Beogradu so na Tiskovni svet pri Predsedstvu Republiške konference SZDL prihajali protesti, saj je v tem primeru po mnenju RK ZSMS prišlo do »zapore informacij«, očitano pa je bilo tudi enostransko in skopo poročanje.⁸¹ Radio Študent in Mladina pa sta protestirala zaradi akreditiranja novinarjev pri sodnem procesu, ki je sledil aretacijam v Beogradu. To sojenje naj bi spremljal le po en predstavnik iz osrednjega republiškega lista, za vse ostale pa naj bi poročala jugoslovanska tiskovna agencija Tanjug.⁸²

Prizadevanja obeh mladinskih medijev je podprla tudi Tribuna, ki je Tanjugova poročila označila za nepopolno in tožilstvu naklonjeno informiranje. Poudarila je tudi, da mora biti ljudstvo informirano, saj se sodbe izrekajo v njenem imenu, torej v imenu ljudstva.⁸³

7.1 Beograjski dogodki

Dogodki v Beogradu so sprožili veliko zanimanja in protestov v Sloveniji. Mladina je o tem redno poročala, v kolikor je seveda dobila podatke. Novembra 1984, ko se je začelo sojenje šestim intelektualcem, je objavila tudi obsežnejše poročilo o poteku dogodkov. Aprila je namreč prišlo v stanovanju Dragomira Olujića, kjer je potekala

---

⁷⁹ Mladina (poletna izdaja), julij 1984, Nikola Damjanić: »Informiranje kot molk«, str. 30.

⁸⁰ Mladina, št. 13, 29.3.1984, Marjanović v: Dragan Antić: »Sovražna sovražna propaganda«, str. 5.

⁸¹ AS 537, šk. 466, dopis Republiške konference ZSMS Tiskovnemu svetu, 13.8.1984.

⁸² AS 537, šk. 471, Zapis 11. seje sekretariata Tiskovnega sveta, ki je bila 31. oktobra 1984, str.2.

⁸³ »O sojenju lahko beremo le skopa Tanjugova poročila, ki pa povedo malo ali pa celo nič, predvsem pa govorijo samo z ene pozicije, s pozicije tožilcev. Druga stran, obtoženi, imajo v teh poročilih samo vlogo negativca. (...) RŠ in Mladina (na našo žalost bi jima težko ob bok postavili Tribuno, a se bomo potrudili, da napako odpravimo) sta ravno hotela zapolniti vrzel... (...) S tem sta samo zadovoljevala eno temeljnih potreb in pravic delovnega človeka in občana: biti objektivno informiran« (Tribuna: študentski časopis, št. 7, 31. 1. 1985, str. 4).

t.i. svobodna univerza,⁸⁴ do aretacij 28 oseb, med katerimi sta bila tudi Milovan Djilas in Vojislav Šešelj. Po nekaj dnevih so bili sicer izpuščeni, maja pa se je v zaporu ponovno znašla šesterica: Dragomir Olujić, Miodrag Milić (proti njima se je začela preiskava zaradi kaznivega dejanja po 133. členu), Vladimir Mijanović, Pavluško Imširović, Milan Nikolić in Gordan Janković (proti njim se je začela preiskava zaradi kaznivega dejanja po 136. členu v zvezi s 114. členom). Četverici, obtoženi združevanja za sovražno delovanje z namenom kontrarevolucionarnim ogrožanjem družbene ureditve, so priključili tudi prva dva. Šesterico je tako bremenila obtožnica, ki je bila po besedah dr. Ivana Jankovića, pravnika iz Beograda, »najtežja v naši zakonodaji«, saj gre za to, kar se je v prejšnjih zakonodajah imenovalo - veleizdaja. V obtožnici je navedeno, da se je šesterica sestajala z namenom izmenjevanja mnenj, ta srečanja pa imenuje »ilegalni sestanki«.⁸⁵

O tem dogajanju je Mladina pisala tudi v naslednjih številkah, decembra pa zasledimo tudi podatek, da je na naslove državnih organov prispelo veliko protestnih pisem, tudi iz tujine, vseeno pa se je sojenje nadaljevalo.⁸⁶

V začetku februarja 1985 so bili trije obsojeni zaradi dejanja sovražne propagande oz. neresničnega prikazovanja razmer v državi; Milić je dobil dve leti zapora, Olujić leto in Nikolić leto in pol.⁸⁷ Sojenje pa se je nadaljevalo še na drugi stopnji, ker sta »ostala« samo M. Milić in M. Nikolić, obema so kazni zmanjšali, dva, najprej Imširović, potem pa še Olujić, pa sta bila oproščena vsakršne odgovornosti.⁸⁸ Milić je bil za lažje kaznivo dejanje od prvotno kvalificiranega obsojen na eno leto in pol, Nikolić pa na osem mesecev zaporne kazni zaradi kaznivega dejanja žalitve ugleda SFRJ, to dejanje pa je zakrivil v nikjer objavljenem akademskem delu. Prav slednje pa po mnenju beograjskega Odbora za obrambo svobode misli in izražanja »kaže nedemokratičnost in nehumanost zakonov, ki kaznujejo ljudi za to, kar mislijo in govorijo, obrazložitev te sodbe pa kaže na njen pravni nesmisel«. Takšne razsodbe po njihovem mnenju tudi ogrožajo prihodnost države ter žalijo ugled Jugoslavije, saj ljudstvu dajejo le eno pravico: pravico molčati.⁸⁹

---

⁸⁴ T. i. svobodna univerza je potekala že dobrih deset let in je nastala »na pobudo posameznih profesorjev, ki so jih leta 1968 vrgli z beograjske univerze« (Mladina, št. 44, 13. 12. 1984, Bojana Leskova: »Calumnaire iudicatur semper aliquid haeret«, str. 16).

⁸⁵ Mladina, št. 39, 8. 11. 1984, str. 31; št. 44, 13. 12. 1984, str. 16-17.

⁸⁶ Mladina, št. 45, 20. 12. 1984, str. 6-7.

⁸⁷ Mladina, št. 5, 7.2.1985, str. 5.

⁸⁸ Nova revija, št. 48/49, 1986, Kosta Čavoški: »Misel pred sodiščem drugomišljenikov«, str. 757.

⁸⁹ Nova revija, št. 41/42, 1985, sporočilo Odbora za obrambo svobode misli in izražanja, str. 1340.

Beograjski dogodki o udeležencih diskusij o družbenih in strokovnih vprašanjih in problemih, ki so rezultirali v aretaciji šestih mlajših intelektualcev,⁹⁰ so povzročili veliko odmevnost, če gledamo pokrivanje v medijih oz. pritoževanje zaradi pomanjkanja podatkov. V prejšnjih letih je to »področje« pokrivalo Delo na svoj (oblasti všečen in skop) način, v letu 1984 pa je Mladina objavljala obširnejša poročila, ni pa ostala sama, saj najdemo najrazličnejše objavljene proteste tudi v Novi reviji. V njej je bil npr. objavljen tudi poziv omenjenega srbskega Odbora, da se Milića in Nikolića »osvobodi prestajanja kazni, ki naj bi se začelo 30. septembra tega leta (1985, op. J. K.)«. ⁹¹

7.1.1 Poročanje v Delu

Sojenje v Beogradu je redno spremljalo tudi Delo, poročanje v časopisu SZDLS pa se je precej razlikovalo o tistega v Mladini. Že naslov »Obrambo skušajo zlorabiti za propagiranje svojih stališč« je dovolj zgovoren. Prav ta članek, objavljen 10. novembra 1984, je sprožil ostre kritike v Mladini, ki je 22. novembra objavila članek »O obveščanju« s podnaslovom »Tudi to so manipulacije z bralci«, v katerem je Peter Srakar opozoril na pristranskost Dela in na samovoljno odločanje o objavah. Poročanju s sojenja Srakar očita vrsto nepravilnosti, saj omenjeni Delov članek ni podpisan, prav tako pa ni navedena agencija, po kateri so podatki povzeti. Nadalje Srakar opozarja na nekorektnost in na pritiske na bralce, ki se kažejo v obliki nenehnega citiranja obtožnice, popolnega neobveščanja o poteku obrambe, karikiranja, izmaličenja in delno popačenega dejanja obdolžencev ter neinformiranju o vzrokih in vsebini teh dejanj. ⁹²

Tudi kasnejša poročanja o beograjskem sojenju jasno kažejo na odnos, ki ga ima Delo do tega procesa. Poročanje sovпада z naslednjo navedbo, ki so jo zapisali že v omenjenem članku: »Tudi danes si je obramba prizadevala, da bi z različnimi manevri ovirala normalen potek obravnave«. ⁹³ Delo tudi ni pozabilo omeniti, da se je obramba pritoževala zaradi poročanja nekaterih medijev, vendar je Delo, sklicujoč se na Tanjug, to pritoževanje označilo kot le eno od vrst oviranja procesa oz. predstavo za

---

⁹⁰ Mladina, št. 37, 25. 10. 1984, Tomaž Mastnak: »Represija, intelektualno delo, svoboda«, str. 10.

⁹¹ Nova revija, št. 41/42, 1985, sporočilo Odbora za obrambo svobode misli in izražanja, str. 1341.

⁹² Mladina, št. 40, 22. 11. 1984, Peter Srakar: »O obveščanju«, str. 13.

⁹³ Delo, 10. 11. 1984, str. 5.

tuje opazovalce: »Kaže, da je bila akcija obrambe namenjena bolj »opazovalcem« iz organizacije Amnesty International in ameriške odvetniške zbornice kot drugim prisotnim, ki so tega siti že od prej.«⁹⁴

Obramba je med procesom podala več zahtev, npr. zahtevo po sojenju v večji dvorani, zahtevo, da bi se potek obravnave snemalo na magnetofonski trak itd. Zahteve so bile seveda zavrnjene.⁹⁵ Odvetniki se s postopanjem sodišča večinoma niso strinjali. Drago Demšar, eden od odvetnikov prvoobtoženega Mijanovića, je bil zaradi svojih nasprotovanj npr. kaznovan z denarno kaznijo (in odstranjen z obravnave), saj je s svojimi zahtevami »nenehno motil obravnavo«.⁹⁶

Poročanje v Delu je šesterici izrazito nenaklonjeno, poročila so večinoma povzeta po Tanjugu in so podobna tistemu, ob katerega se je obregnila Mladina. Poleg negativnega pisanja o ravnanju obrambe so dejanja obtoženih velikokrat opisana v narekovaju (npr. Milić je dal pred sodiščem »pojasnilo«),⁹⁷ kar v bralčevih očeh diskreditira obtoženčevo izjavo. Ta, z novinarskega stališča zelo sporni način pisanja je Delu očitala tudi Mladina.⁹⁸ Najbolj nazorno pa lahko poročanje ponazorimo z naslednjim zapisom, ki jasno govori proti branilcem: »Izkazalo se je pravzaprav, da branilci, ki so že včeraj protestirali zaradi domnevnih pritiskov med preiskavo in vprašanji javnega tožilca ter skušali braniti pravice obtoženih, zdaj počno to, kar so neutemeljeno očitali tožbi in preiskavi.«⁹⁹

Sojenje so spremljali tudi tuji novinarji in po mnenju Dela so le-ti oz. tuja javnost ta proces izkoristili za omalovaževanje Jugoslavije:

Nekateri vidijo v Jugoslaviji kar naprej strahove. Resničnim procesom in dogodkom dodajajo svoje scenarije in svoje interpretacije, vprašanja pa zastavljajo največkrat tako, da je mogoč in veljaven samo odgovor, ki ga sami ponujajo. Najnovejši repertoar ponuja tudi takšne špekulacije: beograjsko sojenje skupini šestih naj bi Jugoslavijo dokončno potrdilo kot policijsko državo... (...)

Sojenje v Beogradu je že na začetku pokazalo, več kot bi kdo utegnil pričakovati. Nesluten odziv dela tujega tiska kaže, kako ponekod potrebujejo in tudi izrabijo prav vsak povod za bučno kampanjo globalne diskvalifikacije Jugoslavije.¹⁰⁰

---

⁹⁴ Delo, 8. 12. 1984, str. 6.

⁹⁵ Delo, 10. 11. 1984, str. 5.

⁹⁶ Delo, 16. 11. 1984, str. 8.

⁹⁷ Delo, 14. 12. 1984, str. 8.

⁹⁸ Mladina, št. 40, 22. 11. 1984, Peter Srakar: »O obveščanju«, str. 13.

⁹⁹ Delo, 17. 11. 1984, str. 5.

¹⁰⁰ Delo, 17. 11. 1984, Marko Anček: »Čas strahov in provokacij«, str. 21

7.2 Odvetnik in obsojenec - Vladimir Šeks

Kako je bilo z informiranjem o političnih procesih ponazarja tudi dejstvo, da je npr. tisk objavil neresnično obsodbo odvetnika Šeksa, ki je zahteval popravek in ga tudi dobil, vsekakor pa to nakazuje na netočno pokrivanje političnih sodnih procesov. Že za proces proti beograjski šesterici Šeks navaja nekorektnost večine jugoslovanskega tiska. V ta proces, ki je zbudil zanimanje tudi v tujini, je bil vpleten tudi sam, najprej kot odvetnik prvoobtoženega Vladimirja Mijanovića, ko pa je bil ta izločen iz procesa, pa je zagovarjal Miodraga Miličića. Šeks poroča, da so glede tega sojenja protestne apele jugoslovanskim oblastem pošiljali intelektualci iz celega sveta. Kmalu je tudi sam potreboval tovrstno »pomoč«, saj je bil obsojen za kaznivo dejanje proti temeljem socialistične samoupravne družbene ureditve in varnosti SFRJ s sovražno propagando. Zaradi pogovora v neki restavraciji leta 1981 je bil pridržan, proti njemu so začeli preiskavo, ki je bila po njegovem mnenju polna nezakonnosti. Šeks je na to sicer opozarjal, med drugim je obvestil tudi hrvaško odvetniško zbornico, ki je peticijo v njegovo podpora poslala drugim sodnim instancam v SR Hrvaški. Za ta primer se je zanimala tudi organizacija Amnesty International, vendar je Šeks njihovo pripravljenost za »posredovanje« najprej zavrnil, ker se je bal, da bi ga zaradi tega povezali s tujino (npr. povezanost z zunanjimi nasprotniki Jugoslavije, tujimi obveščevalnimi službami). Šeksa je Vrhovno sodišče SR Hrvaške obsodilo, Zvezno sodišče SFRJ pa je po njegovih pritožbah ugotovilo nekatere nepravilnosti. In ko so mu zaradi tega kazen zmanjšali (česar sploh ni zahteval!) iz trinajst na osem mesecev zapora, se zaradi kazni, ki je manjša kot eno leto, ni mogel več obrniti na zvezno sodišče. Protesti in vpletenost institucij iz tujine (tudi Amnesty International) še vedno niso zalegli, saj je Šeks moral leta 1985 na prestajanje kazni v Staro Gradiško, po njegovem mnenju najhujši zapor na Hrvaškem. Zaradi zdravstvenega stanja so mu sicer kazen znižali za trideset dni, vendar je to še vedno pomenilo, da po prihodu iz zapora deset let ne bi mogel delati kot odvetnik, saj je zagrešil »tako imenovan politični prestop«. Opozarjanje na nepravilnosti, nezakonnosti in pritožbe niso pomagali in tako se je Šeks pridružil nekaterim svojim bivšim klientom v zaporu.¹⁰¹

---

¹⁰¹ Šeks, 1987: 129 - 179.

Mladina je objavila več novic v zvezi s hrvaškim odvetnikom, ki je sam postal politični zapornik, med drugim tudi intervju,¹⁰² v katerem je govoril o problematičnosti člena 133.

Brez težav seveda tudi ni šlo, saj je bila npr. 31. številka leta 1985 prav zaradi objave Šeksovega pričevanja o razmerah v Stari Gradiški zaplenjena. Višje sodišče je po pritožbi razveljavilo sklep Temeljnega sodišča in Mladina je sporni intervju »Videti sem bil kot strašilo« objavila v 34. številki.¹⁰³ Njegovo zgodbo so v vedno bolj profiliranem mladinskem časniku spremljali tudi kasneje, saj so npr. leta 1987 pisali o težavah, s katerimi se Šeks sooča. Bivši odvetnik »političnih« kljub temu, da se je javil na 928 oglasov, ni dobil službe, prav tako pa ni mogel dobiti potnega lista.¹⁰⁴ Poskušal se je tudi ponovno vpisati v odvetniško zbornico (kot »politični« je imel desetletno prepoved opravljanja prakse), vendar je bila njegova prošnja, kljub peticiji delegatov Odvetniške zbornice Slovenije ter nekaterih osijeških in beograjskih odvetnikov v podporo Šeksu, s strani temeljne odvetniške zbornice v Beogradu zavrnjena. Vzrok za to je bila poleg dejstev, da je sodeloval v beograjskem procesu ter bil že leta 1972 izključen iz ZKJ, po Šeksovem mnenju tudi njegova narodnost, saj so podoben primer pravnika srbske narodnosti pozitivno rešili.¹⁰⁵

Šeksove težave na prostosti najbolj ponazori naslov članka o njem v Mladini - »Kontrolirajo moje dopise, prisluškujejo telefonskim pogovorom, moje prijatelje kličejo na pogovore...«,¹⁰⁶ - iz katerega je razvidno, da se agonija »političnih« nadaljuje še dolgo po odsluženi kazni.¹⁰⁷

Mladina je na začetku leta 1987 pozitivno ocenila Šeksevo knjigo Delikt mišljenja, ki je izšla leto prej v samozaložbi.¹⁰⁸ Ta knjiga je bila prvo delo v SFRJ, ki se je ukvarjalo z analizo verbalnega oz. mišljenjskega delikta v različnih zgodovinskih obdobjih ter tudi v Jugoslaviji v obliki člena 133. V tem delu so poudarjeni tudi

---

¹⁰² Mladina, št. 1, 10.1.1985, str. 10.

¹⁰³ Mladina, št. 32, 4. 10. 1985, Miha Kovač: »Videti sem bil kot strašilo«, str. 1 in št. 34, 18. 10. 1985, str. 8.

¹⁰⁴ Mladina, št. 4, 30.1. 1987, str. 6.

¹⁰⁵ Mladina, št. 7, 20. 2. 1987, str. 12.

¹⁰⁶ Mladina, št. 36, 7. 11. 1986, str. 32.

¹⁰⁷ Kot zanimivost lahko navedemo tudi primer »beograjskega« Vladimirja Mijanovića, ki ga je je beograjski Okružni sud zaradi pomanjkanja dokazov oprostil. Leta 1986 je po več kot petnajstih letih dobil potni list; ko pa je hotel v začetku leta 1987 oditi v Kanado, so ga (po pomoti) aretirali in tudi izpustili, vendar je že samo dejanje dovolj zgovorno: imel je etiketo »političnega«, pa čeprav ni bil obsojen (Mladina, št. 2, 16. 1. 1987, str. 4).

¹⁰⁸ Mladina, št. 1, 9. 1. 1987, str. 38.

nekateri vidiki neskladnosti tega člena z Ustavo SFRJ.¹⁰⁹ Mladina je knjigo priporočala, kljub njeni »pravniški« vsebini, ki govori o deliktu mišljenja od antike, fevdalnega obdobja pa do moderne dobe in seveda o njegovi »prisotnosti« v Jugoslaviji, kjer je obstoj mišljenjskega delikta zanikan s strani državnih organov. Problematičen je predvsem del 133. člena (*kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi*), ki po Šeksovem mnenju sankcionira prav delikt mišljenja.¹¹⁰

Intimni dnevnik in razmišljanja, delo, v katerem je Šeks podrobno opisal svoje življenje v zaporu, pa je leta 1987 izšlo tudi v slovenščini, kar je njegov primer približalo slovenski javnosti.¹¹¹

7.3 Primer Vojislava Šešlja

Poleg beogradske šesterice je bil v letu 1984 (pa tudi v letu 1985) v ospredju primer dr. Vojislava Šešlja iz Sarajeva. Z njim se je pravzaprav dogajalo »vse mogoče«:

V dosedanjih nesrečah jo je najhuje skupil sarajevski univerzitetni učitelj dr. Vojislav Šešelj, ki je v zaporu od maja 1984. Že od začetka sta bila aretacija in sojenje z obilico grozljivih izbruhov surovosti in presenetljivih ublažitev ter umikov politična. Tako smo se še enkrat prepričali, kako je že v sami naravi političnega procesa dejstvo, da je nemogoče predvidevati končni izid procesa. Nasprotno, radikalno spreminjanje kvalifikacije dejanja, obsega kaznive dejavnosti, še posebej pa višine kazni, je zgovorno potrdilo, da so politični procesi za tako imenovani delikt mišljenja osnovani na skrajno nedoločenih, vnaprej nepredvidljivih in v osnovi poljubnih merilih. 9. maja 1984 je Okrožno sodišče v Sarajevu, kot prvostopenjsko sodišče, Šešljeve neobjavljene odgovore na anketo »Šta da se radi?« in morebitne razgovore na štiri oči označilo za »protirevolucionarno dejavnost« (člen 114 KZ SFRJ) in ga obsodilo na osem let zopora. 20. nov. 1985 je Vrhovno sodišče Bosne in Hercegovine kot drugostopenjsko sodišče zožilo obseg Šešljevih inkriminiranih dejanj in sklenilo, da nimajo narave protirevolucionarnega ogrožanja države in družbene ureditve (člen 133 KZ SFRJ)«. ¹¹²

---

¹⁰⁹ Glej Šeks, 1986.

¹¹⁰ Ibid.: 139-142.

¹¹¹ Glej Šeks, 1987.

¹¹² Nova revija, št. 48/49, 1986, Kosta Čavoški: »Misel pred sodiščem drugomišljenikov«, str. 757.

Šešljeva agonija (prišlo je tudi do gladovne stavke)¹¹³ se je nadaljevala tudi na tretji stopnji, kjer je sodišče ugotovilo, »da osnovno in edino kaznivo dejanje, ki bremeni Šešlja - odgovori na anketo »Šta da se radi?« - ni storjen delikt, temveč samo poskus kaznivega dejanja sovražne propagande«. Za to je dobil leto in deset mesecev zaporne kazni.¹¹⁴

Da je bila vsa stvar zelo resna, pričajo tudi podatki, da je na sodišču v Sarajevu julija 1984 dobil zaporno kazen osmih let, že med olimpiado, pozimi torej, pa naj bi bil podvržen preiskavam in omejitvam gibanja. Ideje, zaradi katerih je sledila omenjena obsodba in katere je Šešelj zapisal v neobjavljenem spisu, pa sta javnosti posredovala Mitja Ribičič in Stane Dolanc.¹¹⁵ Slednji je v govoru na televiziji maja 1984 omenil, da je državna varnostna služba pri nekem sociologu našla »problematične« dokumente, namenjene objavi. Dolanc, takrat notranji minister, je bil zaradi tega kritiziran, češ da je prejudiciral krivdo Šešlja. V intervjuju za Mladino leta 1987 je te očitke zavrnil, saj Šešlja v omenjenem govoru ni imenoval, poleg tega pa ni mogel vplivati na sodišče, kar v tistem času preiskava še ni potekala.¹¹⁶

Informiranje o Šešlju je v začetku sovpadalo s sojenjem beograjski šesterici in tudi protesti zoper sojenja in kazni navadno vsebujejo nasprotovanje obsodbam dvojici iz šesterice, Šešlju, zraven pa še obče nasprotovanje členu 133. Odbor za obrambo svobode misli in izražanja, ki je apeliral na javnost, »politični razum in zgodovinsko odgovornost Predsedstva SFRJ, Skupščine in vlade«, je tako zahteval, »da se dr. Vojislava Šešlja spusti na svobodo in reši resno ogroženo zdravje«.¹¹⁷

Pri primeru Šešelj je potrebno opozoriti še na en vidik, ki ga pri beograjski šesterici ali Šeksovem primeru ni. Šešelj je bil namreč problematičen zaradi svojih idej (zaradi katerih je bil tudi obsojen) in, po pisanju Mladine leta 1986, prav zaradi tega ni bil deležen tolikšne podpore domače in tuje levo usmerjene javnosti, kot jo je dobila beograjska šesterica.¹¹⁸ Vzroki so naslednji:

---

¹¹³ Glej Mladina (poletna izdaja), julij 1894, Nikola Damjanić: »Informiranje kot molk«, str. 30.

¹¹⁴ Nova revija, št. 48/49, 1986, Kosta Čavoški: »Misel pred sodiščem drugomišljenikov«, str. 757.

¹¹⁵ Mladina, št. 37, 25. 10. 1984, Tomaž Mastnak: »Represija, intelektualno delo, svoboda«, str. 10-12.

¹¹⁶ Mladina, št. 24-25, 3. 7. 1987, str. 8-13.

¹¹⁷ Nova revija, št. 41/42, 1985, sporočilo Odbora za obrambo svobode misli in izražanja, str. 1341.

¹¹⁸ »Beograjski proces je bil namreč razumljen kot napad na kritično mišljenje kot tako, saj še tako ciničen um v stališčih in (ne)delovanju obtoženih ni mogel zaslediti ničesar, kar bi merilo na demoliranje sedanje družbene ureditve« (Mladina, št. 18, 16. 5. 1986, Miha Kovač: »Kdo se boji črnega moža«, str.1).

Vojislav Šešelj je pravi idejni nasprotnik ureditve povojne Jugoslavije. Temeljna teza njegovega članka Šta da se radi (...) namreč pravi, da se ključ za rešitev trenutne jugoslovanske krize skriva v ukinitvi ene od republik (BIH) in obeh avtonomnih pokrajin. To pa je (skorajda odveč je dodajati) v nasprotju s temeljnimi ustavnimi opredelitvami.¹¹⁹

Mladina je maja 1986 sicer objavila intervju s Šešljem, vendar bolj zaradi osvetlitve njegovega bivanja v zaporu, kjer je bil, ker se ni hotel podrediti zaporniškemu režimu, deležen psihične in fizične torture.¹²⁰ Zavračal je fizično delo ter izpolnjevanje »vprašalnikov« o vzrokih svojega političnega prepričanja in bil zaradi tega kaznovan na različne načine. V intervjuju je opozoril tudi na napake v procesu, npr. na dejstvo, da se v vseh treh sodbah pojavlja trditev, da je hotel obremenilno gradivo objaviti, vendar mu tega niso nikoli dokazali.¹²¹

15. marca 1986 je bil po letu in desetih mesecih izpuščen (o tem so poročale tudi tuje agencije),¹²² na prostosti pa je imel podobne težave kot Vladimir Šeks, saj npr. ni mogel dobiti potnega lista.¹²³

Ker je bil etiketiran kot anarholiberalec, ultralevičar, stalinist, kasneje pa predvsem kot srbski nacionalist, seveda ni dobil službe, preživljal se je s prodajo svojih knjig oz. izvodov, ki jih je uspel prodati še preden je bila knjiga kot taka zaplenjena; od devetih knjig so jih namreč kar pet prepovedali.¹²⁴

7.4 Odzivi oblasti na poročanje o procesih v medijih

Porast poročanja o političnih sodnih procesih v sredini osemdesetih let ni ostalo neopaženo. V večini pa je mnenje predstavnikov oblasti v Sloveniji o tem skladno z naslednjo izjavo s strani Vrhovnega sodišča SR Slovenije:

V zvezi s poročanjem o procesih, ki obravnavajo politične delikte, pa velja posebej opozoriti na izrazito nestrokovnost. Bralcem bi bilo potrebno predočiti točne inkriminacije v takih kazenskih zadevah (dejstva, dogodki). Torej kaj šteje obtožba za sovražno delovanje. Površnost na tem področju lahko povzroči številne reakcije, kakor da gre v resnici le za preprečevanje svobode misli, ne pa tudi za povsem konkretne aktivnosti s prepovedanimi oblikami. Zato menimo, da bi morali članke iz takih

¹¹⁹ Mladina, št. 18, 16. 5. 1986, Miha Kovač: »Kdo se boji črnega moža«, str. 1.

¹²⁰ Ibid.

¹²¹ Mladina, št. 18, 16. 5. 1986, str. 8-11.

¹²² Mladina, št. 13, 6. 4. 1986, str. 5.

¹²³ Glej Mladina, št. 36, 7. 11. 1986, str. 32-33.

¹²⁴ Mladina, št. 18, 6. 5. 1988, Igor Mekina, Svetlana Vasović: »Osamljena opozicija«, str. 12-14.

procesov pisati strokovno usposobljeni novinarji. Lahko ocenimo, da je bilo poročanje iz sarajevskega (primer Šešelj, op. J.K.) in beograjskega procesa strokovno nekorektno in je lahko povzročilo nezaupanje ljudi v načelo legalitete pri sojenju. Očitno je, da bi bila potrebna ustrezna strokovna kvalifikacija takih novinarjev, razumljivo pa tudi družbenopolitična orientacija, saj s poročanjem o poteku procesa in z zamegljevanjem konkretnih inkriminacij lahko dosežemo zelo negativne učinke.¹²⁵

V tem stališču najdemo enega izmed ključnih problemov, saj je bilo vedno, tudi s strani oblasti, poudarjeno, da ne sme prihajati do zapore informacij. Pri poročanju je oblast poudarjala »korektnost« in »objektivnost«, vendar ne v današnjem pomenu besed; pričakovalo se je namreč, da bo poročanje »skladno« z ideologijo ZK. V navedenem primeru najdemo očitke o strokovni neustreznosti novinarjev, ki so velikokrat bolj kot same konkretne sodne primere opisovali srž problema - dejstvo, da se v jugoslovanski družbi, v kateri se po mnenju oblasti spoštujejo človekove pravice, pojavljajo politični procesi, pri katerih je jasno, za kaj gre. Šlo je seveda za diskvalifikacijo in »odstranitev« ljudi, ki so opozarjali na v nebo vpijajoče probleme, ki jih politično vodstvo s svojo ideologijo in načinom vodenja države očitno ni bilo sposobno rešiti.

Ugotovimo lahko, da je bilo v prvi polovici osemdesetih let »vedno kaj narobe«, ko se je pisalo o političnih procesih in protestih zoper člen 133 in drugih spornih temah. Mladina je v letu 1984 iz strani ZKS še vedno negativno ocenjena:

»Mladina«, ki poskuša biti družbenopolitični medij z družboslovno usmeritvijo aktualna pri iskanju odgovorov na odprta vprašanja, še posebej tistih, ki prizadevajo mlado generacijo, je radikalna in izziva s svojim kritičnim odnosom.¹²⁶

Na sejah SZDL Slovenije (predvsem na sejah Tiskovnega sveta) so se veliko ukvarjali s »smernicami« glede poročanja. V celotnem desetletju se pojavljajo apeli, naj se piše o pozitivnih stvareh v družbi, najdemo pa tudi proteste, ker določeni dogodki niso našli svojega mesta v medijih, predvsem gre tu za razna obeleževanja obletnic povezanih z drugo svetovno vojno. Če navedemo le podatek, da je npr. obstajal Program aktivnosti SZDL kot fronte pri obeleževanju 50. obletnice prihoda Josipa

---

¹²⁵ AS 537, šk. 473, Analiza o poročanju javnih informacijskih sredstev v zvezi z delom pravosodnih organov, Vrhovno sodišče SR Slovenije (oddelek za spremljanje in proučevanje družbenih odnosov in pojavov za sodno prakso), 5. 4. 1985, str. 4.

¹²⁶ AS 1589, šk. 747, Informacija s 49. seje predsedstva CK ZK Slovenije, 4. 2. 1984.

Broza – Tita na čelo Komunistične partije Jugoslavije, potem vemo, čemu je bilo potrebno dajati prednost. Glede na to, da je ta dokument iz leta 1987, je težko doumljivo, da v njem najdemo bolj ali manj iste očitke kot v začetku desetletja. Kljub temu pa obstaja ključna razlika - ta dokument je namreč nastal v Beogradu in tam so razmere na področju informiranja še vedno videli na naslednji način:

Socialistična zveza se zaveda dejstva, da družbenoekonomske razmere, v katerih smo trenutno, hrabrijo razne sovražnike, protisocialistične in protisamoupravne sile in tendence v deželi, katerih idejnopolitična stališča in določene akcije so v nasprotju s temeljnimi vrednotami in prizadevanji naše socialistične samoupravne družbe in politiko Zveze komunistov Jugoslavije. V raznih opozicijskih tokovih delujejo nacionalisti vseh barv, kleronacionalistični krogi ter druge sovražne sile, ki želijo, da bi sami sebe prikazali kot edine zaščitnike in čuvaje narodnostne dediščine, kulture in narodnostnih posebnosti.

V nastopih posameznikov ali skupin ob različnih priložnostih in v javnih glasilih, torej skozi pisano in govorjeno besedo, se izpodbija, odreka, negira zgodovinska vloga Josipa Broza – Tita in njegovo celotno delo. Napadi na misel in delo tovariša Tita imajo širše razsežnosti, njihov cilj pa je zaobseči vsa področja družbenega življenja. (...)

Taka besedila s poudarjeno protijugoslovansko vsebino neposredno, nesramno in arogantno izražajo destruktivno, protikomunistično in protisamoupravno tendenco, ki je usmerjena proti SFRJ in njeni družbeni ureditvi. Za takimi besedili se skrivajo nacionalistična in druga protidemokratska prizadevanja uperjena proti političnemu sistemu socialističnega samoupravljanja.¹²⁷

V ostalih republikah SFRJ, sploh v Srbiji, je (sodeč po pisanju v slovenskih mediji in razpravah na ZKS in SZDLS) mnenje o »napadih« na samoupravno socialistično družbo ostalo praktično nespremenjeno. Za Slovenijo pa lahko v grobem ugotovimo, da je prišlo v drugi polovici osemdesetih let do bistvenih sprememb, tako stališč oblasti do pisanja o spornih temah, kot do problematike same, kar se je kazalo v včasih tihem, včasih pa glasnem nasprotovanju členu 133 in političnim procesom tudi s strani vodstvenih organizacij.

O tovrstnih spremembah v Sloveniji bomo govorili v nadaljevanju (glej poglavje 8).

---

¹²⁷ AS 537, šk. 267, Program aktivnosti SZDL kot fronte pri obeleževanju 50. obletnice prihoda Josipa Broza – Tita na čelo Komunistične partije Jugoslavije, Beograd, 24. 4. 1987, str. 7.

7.5 Kaznovanje političnih zapornikov v osemdesetih letih

O političnih zapornikih v Sloveniji v tem času praktično ne moramo govoriti, vsi protesti in zahteve za izpustitev se nanašajo na zapornike izven naše republike. Veliko tovrstnih zahtev se je pojavilo v zvezi z omenjenimi primeri (beograjski obsojenci, Šešelj, v drugi polovici osemdesetih tudi več apelov v zvezi z Dobroslavom Parago, Ademom Demaqijem).

V medije so prihajala strašljiva pričevanja bivših političnih zapornikov (npr. pričevanja Parage), ki so v Sloveniji naletela na pozornost, saj je le v tej republiki lahko tovrstno pričevanje našlo pot do javnosti.

In če bi lahko glede na liberalnejšo klimo v osemdesetih letih (v primeru s povojnim obdobjem) pričakovali, da politični zaporniki ne bodo deležni tako hudih sankcij, nas pričevanje dr. Šeksa prepriča v nasprotno. Kljub temu, da je bil zaprt le sedem mesecev, je njegova zgodba polna pretresljivih pričevanj. Zaporniška kazen (v smislu fizičnih omejitev) je bila le en vidik kaznovanja, politični zapornik je bil namreč sankcioniran tudi na drugih področjih:

V družbi, v kateri živimo, deluje neviden, vendar zelo dejaven mehanizem, ki kot kužnega gobavca osami političnega obsojenca in njegovo družino, pretrga vse niti, ki so ga povezovala z družbo, in ga obsodi na izolacijo in izločenost. Njegova usoda mora postati razviden in poučen zgled, kako končajo vsi tisti, ki si drznejo biti »zlomiselniki«, heretiki.¹²⁸

Njegova kazen vsekakor ni bila primerna - oblast je poskrbela, da se je znašel v Stari Gradiški, najbolj »nezaželenem« zaporu po mnenju zapornikov. Poleg v »fizičnem« smislu nečloveških razmer - mraz, neprimerni higienski pogoji - je doživel tudi hud psihični udarec, saj je bil zaprt z najhujšimi kriminalci, z ljudmi, ki prezirajo osnovne človeške vrednote:

Spoznanje, da človeka obkrožajo hladnokrvni ubijalci, ki jim je mera za človeško življenje zgolj določena vsota denarja, je vzrok stalnega nemira političnega obsojenca, ki v njem zbuja neprestan občutek ogroženosti.¹²⁹

V nasprotju z ostalimi pa so bili politični obsojenci v Stari Gradiški prikrajšani tudi za določene ugodnosti, katere je zapornik lahko dobil kot »nagrada« za lepo vedenje (npr. nekajurni prost izhod). Ko je skupina hrvaških »političnih« zanje zaprosila, so

---

¹²⁸ Šeks, 1987: 23.

¹²⁹ Šeks, 1987: 40.

bile prošnje gladko zavrnjene, skupina albanskih političnih zapornikov, katere avtoriteta je bil več kot dvajset let zaprti Adem Demaqi,¹³⁰ pa pri tej akciji niti ni želela sodelovati.¹³¹

Politični zaporniki so bili v glavnem študenti, intelektualci, za katere je bivanje in delo v popolnoma neintelektualnem okolju predstavljalo še dodatno prikrajšanost.

Šeks v svoji izkušnji seveda ni bil edini, saj o slabem bivanju »političnih« v zaporih priča tudi naslednje pismo Odbora za obrambo svobode misli in izražanja Skupščini SFRJ:

Politični zaporniki, obsojeni po odredbah člena 133 Kazenskega zakonika SFRJ o sovražni propagandi, verbalnem in mišljenjskem prestopku, so v ječah pomešani in izenačeni s kriminalci, katerih skupine vladajo jetnišnicam, in tako še pod težjim režimom in dodatnimi kaznimi, ker jim je onemogočen in odvzet duhovni obstanek (pravica do intelektualnega dela, pisanja, opravljanja verskih obredov).

V imenu ohranjanja in napredovanja državljanske zavesti apeliramo na pristojne organe Skupščine SFRJ, da postavijo vprašanje in uzakonijo neodložljivo in temeljno spremembo zaporniškega režima. Glede na to, da je bila spoštovana že v bivši Jugoslaviji pravica nemešanja političnih zapornikov s kriminalci, česar so se še posebej posluževali komunisti in napredni intelektualci, menimo, da je tudi v kazensko prakso moderne socialistične družbe potrebno uvesti institucijo custodia honesta - zaporništva brez ogrožanja osebne časti in dostojanstva.¹³²

Nad skupnim bivanjem z »navadnimi« kriminalci se je pritoževal tudi Šešelj, saj je za omenjene trdil, da ne premorejo niti osnovnih higienskih navad.¹³³

Zanimiv pa je tudi primer D. Parage, ki je bil ravno zaradi pisanja v slovenskih medijih (Mladina, Nova revija) o nehumanih razmerah v zaporih in na Golem otoku podvržen kazenskemu pregonu ter obsojen na triletni javni molk¹³⁴ (glej poglavje 8.4).

Prav pričevanja o sankcijah, ki so doletele ljudi zaradi kritike družbenopolitičnih razmer in vodstva, so najbolj govorila v prid spremembam, saj v demokratičnih državah do tovrstnih obravnav drugače mislečih enostavno ne bi smelo prihajati. Pričevanja bivših zapornikov so bila tudi povod za pobude o preučitvi razmer v jugoslovanskih zaporih (glej poglavje 8.4 in poglavje 8.6.1).

¹³⁰ Primer Adema Demaqija je bil zelo nejasen, saj je bilo sojenje tajno (glej Mladina, št. 14, 8. 4. 1988, str. 15-17).

¹³¹ Glej Šeks, 1987: 76-89.

¹³² Nova revija, št. 61-62, 1987, pismo Odbora za obrambo svobode misli in izražanja Skupščini SFRJ, str. 985.

¹³³ Mladina, št. 18, 16. 5. 1986, str. 8-11.

¹³⁴ Arhiv DPS, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, Odprto pismo javnosti, 11.5.1987; Nova revija, št. 69-70, 1988, Odprto pismo javnosti in javnima tožilcema SFRJ in SRS ob dnevu človekovih pravic s strani Upravnega odbora DSP in Komisije za zaščito mišljenja in pisanja, str. 293.

8 DRUGA POLOVICA OSEMDESETIH LET

V primerjavi s prvo polovico obravnavanega desetletja so razlike očitne. Čeprav se še vedno, predvsem v »nemladinskih« časopisih, pojavljajo članki, ki poudarjajo pomen 2. svetovne vojne in njenih junakov, kot jih je npr. leta 1986 pod naslovom »Umirali so premagani« objavljala Večer, pa lahko tudi v teh publikacijah zasledimo aktualne tematike. Začne se pisati o tako kočljivih temah, kot so stavke oz. njihova legalizacija, pa tudi o problemih z veljavnim kazenskim zakonom. Kljub vsemu naštetemu pa še vedno bode v oči, da je informiranje v nekaterih primerih označeno kot razlog za slabo stanje, kot je to razvidno iz naslednje izjave, objavljene v Večeru:

Če bi bilo boljše informiranje med okoljem, kjer mlad človek živi, in jugoslovansko ljudsko armado, tudi do pobegov, tatvin in drugih kaznivih dejanj ne bi prihajalo.¹³⁵

Mladinski tisk je seveda ubral svojo pot. Svoje nezadovoljstvo s stanjem v državi in z nedemokratičnimi zakoni so izražali jasno, kot lahko to npr. vidimo na naslovnici Tribune (17. 1. 1986), kjer je napisan 133. člen KZ SFRJ in prečrtan z rdečim križem. S problematiko t.i. verbalnega delikta se je veliko ukvarjala Mladina, tako da so ji na izdajateljskem svetu očitali ekskluzivnost na tem področju:

Izdajateljski svet je tako sicer ocenil tednik Mladina kot poskus preseganja marginalnosti, obenem pa je kritično ocenil »občutek zagledanosti vase« (133. čl. npr. ni zgolj vprašanje tednika Mladina!) in se obenem zavzel za večjo pestrost tem (posebej je bilo poudarjeno, da je premalo zastopano področje kulture), predvsem pa je bilo poudarjeno, da ne bi veljalo vztrajati pri totalnosti za vsako ceno.¹³⁶

Ta ekskluzivnost je bila tudi eden izmed vzrokov, ki so Mladini dvignili naklado. Po podatkih raziskave Slovensko javno mnenje je branost Mladine v drugi polovici osemdesetih narasla. Če je še leta 1984 Mladino redno bralo 2.0% anketirancev (pogosto 2.3%, včasih 15.4%), je odstotek leta 1988, ko je bila v ospredju afera JBTZ,

---

¹³⁵ Večer, 20. 9. 1986, Matjaž Asja: »Obveščanje šepa«, str.18.

¹³⁶AS 537, šk. 866, Pripombe k osnutku poročila o delu redakcije tednika Mladina v letu 1985, 13.3.1986.

bistveno višji; tega leta je Mladino redno bralo 12,0% anketirancev (pogosto 11.6%, včasih 25.7%).¹³⁷

Problema t.i. verbalnega delikta pa so se začela zavedati tudi društva, predvsem Slovensko filozofsko društvo in Slovensko sociološko društvo, pa tudi Društvo slovenskih pisateljev (DSP). Nekateri so svoje nestrinjanje s členom 133 kazali tudi navzven (»na ljubljanskih ulicah je bilo moč v začetku novembra (1985 op. J.K.) opaziti prve bedže, na katerih je bila napisana z dvema rdečima črtama prečrtana številka 133«),¹³⁸ nekateri pa so postali tudi bolj dejavni, saj so s protesti in peticijami nenehno opozarjali na »sramotno« stanje na področju kazenskega sankcioniranja.

DSP je leta 1985 ustanovilo Komisijo za zaščito mišljenja in pisanja, saj je prišlo do sklepa, da so pisatelji velikokrat tarča napadov in sankcioniranja s strani oblasti in sodstva. Njeno delovanje je obsegalo posredovanje pri političnem vodstvu in apeliranja na javnost, kadar je po njihovem mnenju prihajalo do krivic in nedopustnega ravnanja. Protestirala je npr. proti zaplembi 31. številke Mladine (1985), v kateri je bil objavljen intervju s Šeksom, ter temu protestu dodala še zahtevo po ukinitvi 133. člena.¹³⁹ Svoje nestrinjanje je izrazila v številnih primerih, ko je šlo za obsodbe po 133. členu v drugih delih Jugoslavije. Pozivala je k spoštovanju človekovih pravic in se borila za svobodo na področju tiska, čeprav, kot je poudaril predsednik komisije Venom Taufer, cenzura v pravem pomenu besede ni uradno nikoli obstajala.¹⁴⁰

Komisija ni bila vedno deležna odobravanja, doživljala je celo negativne kritike. V izjavi o domnevnih stališčih slovenskega javnega tožilca, ki jih je kritiziral, so podpisniki (komisija, Nova revija, Mladina in Katedra) tožilčeve ugotovitve zavrnili kot napačne, kritika s strani tožilca pa naj bi bila vse prej kot ugodna:

Ta (javni tožilec Pavle Car op. J.K.) trdi, da smo v zadnjem času priče množičnega sejanja žolča, pesimizma, kritizerstva in političnih insinucij, to pa počno tisk, RTV in založbe, različne tribune in okrogle mize, ki »zvijačno hodijo po robu kriminalne cone). Za Carja je problem v tem, da se z vsemi temi napadalnimi dejavnostmi ukvarjajo govorniki iz t.i. intelektualne elite, ki v glavnem branijo sebe, nikjer pa jih ni, ko sede na obtožno klop kak delavec. (...) Med konkretnimi krivci so po Carjevih

---

¹³⁷ Niko Toš (ur.), Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968-1990, FDV-IDV-CJMMK, Ljubljana 1997.

¹³⁸ Tribuna: študentski časopis, št. 5/6, 17.1.1986, Andrej Lukšič, Mojca Lukšič: »O verbalnem deliktu«, (pogovor z Darkom Štrajnom), str. 4.

¹³⁹ Arhiv DSP, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, 10. 10. 1985, protest slovenskih pisateljev proti zaplembi 31. št. Mladine. Protest je bil objavljen tudi v Mladini, št. 34, 18. 1. 1985.

¹⁴⁰ Pogovor avtorice z Venom Tauferjem.

besedah tudi trije slovenski časopisi: Mladina, Nova revija in Katedra, ob njih pa tudi Komisija za zaščito mišljenja in pisanja pri DSP... (...) Posebej je Car vznemirjen (...) zaradi pisanja peticij, pamfletov, parol, knjig in »raznih del s sumljivimi političnimi sporočili... (...) To delovanje po njegovem mnenju zavaja otroke, da po klopeh rišejo kljukaste križe, ustaške in četniške simbole, študente in dijake pa v lažno iluzijo o neki posebni svobodi govora.¹⁴¹

Komisija je pravzaprav opravljala delo, ki bi se moralo vršiti znotraj SZDLS. Tako je še v svojem poročilu iz leta 1987 izrazila obžalovanje, ker glede na dano situacijo ne more prepustiti svojega dela primernejšim telesom slovenske civilne družbe.¹⁴²

Vsekakor ni nepomembno dejstvo, da slovenski pisatelji v svojem nasprotovanju členu 133 niso ostali osamljeni, če gledamo področje celotne federacije. Čeprav so se v obdobju do razpada federacije mnenja jugoslovanskih pisateljev začela razhajati in je DSP februarja 1990 izstopilo iz Zveze pisateljev Jugoslavije, pa so na svojem 9. zveznem kongresu aprila 1985 v Novem Sadu pisatelji iz celotne Jugoslavije zahtevali ukinitvev člena 133.¹⁴³

8.1 Angažiranje društev, Mladine in ZSMS

Mladinino zavzemanje oz. poročanje sploh pa že sredi osemdesetih obrodilo sadove. Čeprav konkretnije pobude niso prišle iz njenih vrst, je o tem vsaj obširneje poročala. Alarmantne vesti (npr. sojenja) pa so bila povod, da javnost ni mogla ostati križem rok.

Oktobra 1984 sta Slovensko filozofsko in Slovensko sociološko društvo priredili javno tribuno Intelektualno delo in svoboda, katere namen je bil »trezen skupni razmislek o vlogi družboslovja v naši družbi z upoštevanjem teoretske ravni refleksije o razmerju razuma in demokracije«, povod pa aktualno dogajanje v obliki izvedenih in napovedanih sodnih procesov v Sarajevu in Beogradu.¹⁴⁴

Poročilo o javni tribuni je 13. novembra 1984 objavilo tudi Delo, skopo poročanje pa je bilo negativno ocenjeno s strani Mladine. Le-ta je objavila obširnejše poročilo o

---

¹⁴¹ Arhiv DPS, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, Izjava o domnevnih stališčih slovenskega javnega tožilca, nedatirano.

¹⁴² Arhiv DPS, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, Poročilo komisije za zaščito mišljenja in pisanja, 5.4. 1988.

¹⁴³ Arhiv DPS, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, dokument, poslan Zveznemu javnemu tožilstvu v Beogradu, 22. 4. 1986.

¹⁴⁴ Mladina, št. 34, 4. 10. 1984, str 3.

tribuni, na kateri je bilo poleg govora o aretacijah v Beogradu in procesu proti Šešlju omenjen tudi primer Ranke Čičak. Mladina je opozorila tudi na (negativno) pisanje zagrebškega Vjestnika, kjer je bilo zapisano mnenje, da je tribuna predstavljala zbor somišljenikov, ki je izkoristil svobodo zbiranja in govora za nevarno manipuliranje z zavestjo mladih ljudi.¹⁴⁵

Končni »izkupiček« tribune je bilo stališče obeh društev, da se bosta zavzela za spremembo členov KZ, ki sankcionirajo »verbalna« dejanja.¹⁴⁶ Kljub dejstvu, da so povodi za organiziranje tribune, politični procesi torej, potekali v drugih republikah SFRJ, pa je Matevž Krivic dodal, da tudi v Sloveniji ni vse tako, kot bi moralo biti - omenil je prepovedi Tribune.¹⁴⁷

Sicer pa ni bilo potrebno čakati dolgo, da je usodo Tribune izkusila tudi Mladina; 40. številka (15. november 1984) je bila zaradi žalitve ugleda skupščine SFRJ zaplenjena. Na to se je odzvalo tudi Delo, ki je objavilo članek »V zadnjih dvanajstih letih je bilo dvanajst zaplemb«, v katerem so navedeni vzroki posredovanja tožilstva. Le-ti so, kot so poudarili na republiškem javnem tožilstvu, v provokacijah in pobalninstvu, nikakor pa ne gre »za problem svobode, kot to poskušajo zadnje čase prikazati nekateri«. Najpogostejši vzroki zaplemb v zadnjih letih so bile namreč objave neresničnih vesti in žalitev.¹⁴⁸

Konec leta 1984 je Mladina jasno nakazala svojo smer poročanja in posledično je v naslednjih letih še prihajalo do zaplemb. Dejavnjša in bolj prodorna pa je postala tudi »lastnica« Mladine, slovenska ZSM, ki je bila nekakšen podmladek ZKS in v začetku osemdesetih let ni dajala vidnejših pobud.

8.1.1 Socializem in represija

Na programsko-volilni seji RK ZSMS 22. novembra 1984 je ZSMS med drugim sprejela tudi stališče, da »bo znotraj SZDL sprožila najširšo javno, demokratično in argumentirano razpravo o nekaterih odprtih vprašanjih uresničevanja kazenskega

---

¹⁴⁵ Mladina, št. 36, 18. 10. 1984, Jože Plevnik: »Fantom svobode«, str. 1.

¹⁴⁶ Delo, 13. 10. 1984, str. 2.

¹⁴⁷ Mladina, št. 36, 25. 10. 1984, Tomaž Mastnak: »Represija, intelektualno delo, svoboda«, str. 11. Tribuna je bila prvič zaplenjena že v študijskem letu 1970/71, v začetku osemdesetih pa leta 1980, 1982 in 1983 (Tribuna: študentski časopis, št. 9, 28. 2. 1989, str 17; Delo, 24. 11. 1984, str. 5).

¹⁴⁸ Delo, 24. 11. 1984, str. 5.

zakonika, predvsem o potrebi po spremembi tistega dela, ki govori o verbalnih deliktih«. Zavzela se je tudi za razpravo znotraj SZDL o »beograjskih dogodkih«. ¹⁴⁹ ZSMS je leta 1985 nadaljevala diskusijo na področju kazenske zakonodaje, 14. februarja je Marksistični center RK ZSMS sklical okroglo mizo z naslovom »Socializem in represija«, na kateri so sodelovali številni družboslovci in javni delavci, med drugimi Ljubo Bavcon, profesor, ki je že večkrat opozoril predvsem na sporni del člena 133 (*kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi*), ¹⁵⁰ Tomaž Mastnak, Lev Kreft, Ciril Ribičič, Matevž Krivic, Darko Štrajn, Mitja Deisinger, Rastko Močnik in Marko Uršič. Slednji je predlagal, naj se v ustreznih organih odpre vprašanje statusa političnih zapornikov, Ribičič pa je zavzel stališče, ki se je izkazalo za »preroško«: razprava o naslovni tematiki se mora nadaljevati in o njej mora biti javnost informirana. ¹⁵¹

Ena izmed osnovnih tem okrogle mize je bila seveda pobuda za spremembo kazenskega zakona, prav Ribičičevo dobronamerno zavzemanje pa lahko označimo kot opis dogajanja v naslednjih letih - razprave so bile, do konkretnih sprememb pa - žal - ni prišlo.

Prišlo pa je do nadaljevanja okrogle mize z naslovom »Socializem in represija II«, ki jo je organiziral Center za informiranje, raziskovanje in založništvo pri RK ZSMS 30. novembra 1986. Nekaj razpravljavcev je sodelovalo že na prvi okrogli mizi, npr. profesor na Pravni fakulteti v Ljubljani Ljubo Bavcon, namestnik republiškega javnega tožilca Mitja Deisinger in predavatelj na Višji upravni šoli Matevž Krivic. 45 udeležencev je podpisalo peticijo, naslovljeno na predsedstvo SFRJ, predsedstvo Zvezne konference SZDL, Zvezno javno tožilstvo in Zvezni sekretariat za pravosodje in upravo. Zahtevali so takojšnjo pomilostitev tistih političnih zapornikov, ki niso uporabljali nasilja ali ščuvali k njemu, uvedbo preiskave o ravnanju s političnimi zaporniki, ter »terjali takojšnjo predložitev odprave mišljenjskega delikta (t.i. druge oblike kaznivega dejanja sovražne propagande po 1. odstavku 133. člena KZ SFRJ) v rednem zakonodajnem postopku«. Peticijo je, po podatkih znanih uredništvu Mladine, do 18. februarja 1987 podpisalo 1641 oseb. ¹⁵²

---

¹⁴⁹ Mladina, št. 43, 6. 12. 1984, Franček Novak: »Samostojna nesamostojnost mladine«, str. 6-7.

¹⁵⁰ Na to je Bavcon opozoril npr. na okrogli mizi o Kosovu leta 1982 (Tribuna: študentski časopis, št. 13/14, 12.2. 1982).

¹⁵¹ Mladina, št. 18, 16. 5. 1985, priloga Pogledi (Socializem in represija).

¹⁵² Mladina, št. 34, 24. 10. 1986, str. 7; št. 36, 7. 11. 1986, str. 16-18; št. 8, 27. 2. 1987, str. 8-13.

8.2 Primer Mastnak

Med obema posvetoma v organizaciji ZSMS se je zgodil »primer Mastnak«, ki je povzročil val ogorčenja na slovenskih tleh. V 2. številki Mladine 17. januarja 1986 bi moral biti objavljen komentar Tomaža Mastnaka o kandidatu za predsednika zveznega izvršnega sveta oz. vlade Branku Mikuliću. Komentar, katerega je objavil Radio študent, je njegovega avtorja pripeljal pred sodišče zaradi žalitve uradne osebnosti. Mastnak je kandidatu za visoki položaj »očital represivne postopke, ki so bili značilni v času, ko je Mikulić poveljeval Bosni in Hercegovini«,¹⁵³ in je, kot je poudaril Gantar v Mladini,¹⁵⁴ le izrazil mnenje, da on sam Mikulića ne bi izbral za predsednika ZIS.

Javnost se je na ta primer burno odzvala, še posebej, ker se je zgodil na domačih tleh v času, ko se je veliko govorilo o svobodi govora.

Le-ta oz. javna kritika se je še enkrat izkazala za nedosegljiv ideal, saj se je v tem primeru pokazalo, da je ostra kritika posameznikov, ki opravljajo pomembne funkcije v državi, nemogoča.¹⁵⁵

Mastnak sicer ni bil obsojen, je pa ob tem primeru znova prišlo do diskusij o KZ. Darko Štrajn, nekdanji predsednik Slovenskega filozofskega društva, je ob tej priliki poudaril, da je razburjenost zainteresirane javnosti upravičena, saj »je le-ta že zdavnaj po normalnih poteh (v SZDL) sprožila vprašanje neustreznosti formulacij večjega števila členov KZ (predvsem členu 133 in mnogih drugih)«, a na svoje zahteve ni dobila odgovora.¹⁵⁶

8.3 ZSMS - Krški kongres in obdobje po njem

Vedno bolj odprta diskusija o neprimernem KZ je dobila ustrezno mesto tudi na 12. kongresu ZSMS aprila 1986 v Krškem, kjer so se zavzeli, da bodo v SZDL dali pobude za spremembe KZ SFRJ: »smo za ukinitvev smrtne kazni, prav tako zahtevamo, da se v 133. členu KZ SFRJ črta drugi del I. odstavka - »ali kdor s hudobnim namenom in neresnično prikazuje družbene in politične razmere v državi«

---

¹⁵³ Žerdin, 1997: 351.

¹⁵⁴ Mladina, št. 4, 31. 1. 1986, Pavle Gantar: »...režemo, seklam, kuhamo, pasiramo, VOLIMO...«, str. 12.

¹⁵⁵ Mladina, št. 10, 14. 3. 1986, Miha Kovač: »Za odtujeno oblast«, str. 1.

¹⁵⁶ Mladina, št. 23-24, julij 1986, Darko Štrajn: »»Primer Mastnak« in avtonomija sodstva«, str. 4.

in da se tega nikakor ne opredeljuje kot poseben primer kaznivega dejanja sovražne propagande, tudi ne z milejšo kaznijo (kar bomo uveljavljali tudi v konferenci ZSMJ)«. ¹⁵⁷

Zavzeli so se tudi za civilno služenje vojaškega roka, legalizacijo stavk, poudarili pa so tudi ekologijo (pobuda za ustanovitev instituta za ekologijo SRS). ¹⁵⁸

Angažiranost za demokratične spremembe ZSMS pa na zvezni ravni ni dosegla uspeha. Delegati na 12. kongresu ZSMJ 14. 6. 1986 »niso sprejeli predloga, naj se sproži iniciativa za ukinjanje smrtne kazni in 133. člena«, ostali predlogi pa so prav tako doživeli klavrn sprejem: predlog o civilnem služenju vojaškega roka ni bil obravnavan, peticija o spremembi praznovanja dneva mladosti pa je med prisotnimi povzročila pravi vihar. ¹⁵⁹

V tem primeru se je jasno pokazalo, kako radikalno drugačna stališča so zastopana izven Slovenije. Ne le, da niso bili sprejeti predlogi o spremembah KZ, v oči bode tudi dejstvo, da slovenska ZSM ni uspela s predlogom o spremembi časa neprimerne praznovanja dneva mladosti.

Leta 1987 je bila namreč poleg afere s 57. številko Nove revije v ospredju tudi zadeva v zvezi z organizacijo Dneva mladosti, katere nosilka je bila tega leta slovenska ZSM. Ključni del tega praznovanja je bila štafeta mladosti, ki je v Sloveniji že nekaj časa doživljala kritike tako s strani ZSMS, glede na raziskave pa ji tudi javnost ni bila naklonjena. ¹⁶⁰

Ogorčenje po državi pa je povzročil plakat, katerega je za propagandni namen praznovanja izdelala skupina Novi kolektivizem. Motiv plakata je namreč izviral iz nacističnega konteksta. ZSMS je, kljub temu, da je bil plakat predelava nacistične predloge, primerjanje komunizma z nacizmom zavrnila, a je zaradi pritiskov morala plakat umakniti. ¹⁶¹

ZSMS je igrala sicer ključno vlogo pri vlaganju pobud, ki so iz njenega naslova množičneje začele prihajati v letih 1988-1990, ¹⁶² in včasih presenečala s svojo drznostjo, a vendar lahko primat na tem področju pripišemo njenemu glasilu, ki je, vsaj od začetka, oral ledino.

---

¹⁵⁷ Mladina, št. 14, 11. 4. 1986, Predlogi sklepov, stališč in pobud 12. kongresa ZSMS, str. 1.

¹⁵⁸ Ibid. in Vurnik, 2003: 63, 65.

¹⁵⁹ Mladina, št. 25-26, avgust 1986, str. 10.

¹⁶⁰ 69.0% vprašanih se je leta 1987 strinjalo, da je potrebno praznovanje dneva mladosti in štafeto spremeniti (Niko Toš (ur.), Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968-1990, FDV-IDV-CJMMK, Ljubljana 1997).

¹⁶¹ Gabrič, 2002: 218-219.

¹⁶² Vurnik, 2003: 25.

8.4 Primer Paraga

Primer mladega Dobroslava Parage, ki ima svoje začetke že na začetku osemdesetih let, ko je bil mladenič zaradi sodelovanja pri peticiji za amnestijo političnih zapornikov zaprt, je spodbudil DSP, da je na SZLDS naslovila pobudo o preučitvi ravnanja s političnimi zaporniki. Njegov primer pa je imel tudi drugačne razsežnosti. Objava njegovega pričevanja o nečloveških razmerah v zaporih v Mladini in Novi reviji je zbudila poleg ogorčenja v slovenski javnosti tudi »zanimanje« hrvaškega tožilstva. Prav zaradi objavljenega je bil Paraga konec aprila 1987 obsojen na šest mesecev zapora pogojno za tri leta z dodanim varnostnim ukrepom triletne prepovedi javnega nastopanja.¹⁶³ Obsodba ga je bremenila širjenja lažnih vesti.

Komisija za zaščito mišljenja in pisanja se je za ta primer zelo zavzela, o njem hrani arhiv DSP oz. arhiv komisije kar obsežno dokumentacijo. V svojih odprtih pismih (objavljala jih je večinoma Nova revija) velikokrat ni mogla skriti odkritega zgražanja nad dejanjem sodstva oz. oblasti v Jugoslaviji glede Parage, katerega je večkrat izrazila v sledeči izjavi podobnem slogu: »Kakšna so ta sodišča, ki lahko obsojajo državljane na molk?«¹⁶⁴

Opozorila je tudi na pobudo DSP (razmere v zaporih), o kateri je SDZLS podajala skope informacije, in na dejstvo, da se namesto dejavnejšega delovanja na spreminjanju KZ dogajajo taki absurdi, kot je preganjanje »povoda«, Parage torej. Pobuda s strani DSP, katero je slovenska SZDL podprla, je sicer prišla na zvezno raven, a se je tam tudi zaustavila (glej poglavje 8.6.1). Jasno je bilo torej, da je SZDLS v takšnih primerih nemočna.¹⁶⁵

Tudi sam Paraga ni ostal nedejaven, vložil je namreč tožbo proti republiki Hrvaški zaradi okrutnega ravnanja z njim v zaporu (o tem je poročala tudi Amnesty International);¹⁶⁶ kljub svojemu »molku« pa je objavljial v Tribuni leta 1988.

---

¹⁶³ Mladina, št. 17, 8. 5. 1987, str. 7.

¹⁶⁴ Nova revija, št. 69-70, 1988, Odprto pismo javnosti in javnima tožilcema SFRJ in SRS ob dnevu človekovih pravic, str. 293.

¹⁶⁵ Mladina, št. 19, 22. 5. 1987, str. 7.

¹⁶⁶ Amnesty International report 1987: 332.

8.5 T.i. verbalni delikt konec osemdesetih let

Glede na celotno desetletje je bilo največ govora o členu 133 sredi osemdesetih let, sploh v obdobju po objavah o sodnih procesih in ravnanju s »političnimi« v zaporih. Vprašanje o tem je tako prišlo tudi v vprašalnik raziskave Slovensko javno mnenje (SJM),¹⁶⁷ rezultati pa so več kot očitni.

V javnosti se govori in piše o odpravi tistih delov kazenskega zakonika SFRJ, ki omejuje svobodo govora in mišljenja. Ali vi osebno menite, da nekdo, ki javno kritično govori, razmišlja, piše, zasluži kazen tako kot nekdo, ki krade, ogroža življenja drugih ljudi ipd.?

	<i>SJM86</i>	<i>SJM87</i>	<i>SJM88</i>
<i>1- da, to je kriminalno dejanje in ga je treba kaznovati</i>	18.6%	13.8%	10.7%
<i>2- ne, to sploh ni kriminalno dejanje in ga ni mogoče kaznovati</i>	59.5%	67.6%	74.5%

Negativno mnenje o »sramotnem členu 133« (če uporabimo dikcijo DSP) je imela praktično cela Slovenija, od strokovnjakov na pravnem področju, družboslovcev, kulturnikov, pa vse do široke javnosti. Vse to pa, kljub nekaterim prizadevanjem, ni bilo dovolj, da bi do sprememb prišlo.

Leta 1987 je 55.4 odstotkov anketiranih v raziskavi SJM pritrnilo trditvi, da pisatelji, kulturniki in drugi strokovnjaki, ki kritizirajo sedanje razmere, delujejo v korist socialističnega razvoja, le 5.9 odstotkov anketirancev pa je menilo, da omenjeni delujejo sovražno. Večina (66%) je pritrnila tudi trditvi, da v korist razvoja deluje mladina, ki se združuje v novih gibanjih in opozarja na občutljiva družbena vprašanja.¹⁶⁸

Na tem mestu ni odveč poudariti, da pobuda za odpravo smrtne kazni med javnostjo očitno ni imela široke podpore. Še leta 1988 je 40.6 odstotkov anketiranih v raziskavi SJM menilo, da je potrebno smrtno kazen ohraniti.¹⁶⁹ Pobuda za odpravo smrtne kazni je bila velikokrat podana sočasno z zahtevo po spremembi člena 133, zato je razhajanje med podporo slednji in odpravi smrtne kazni nekoliko presenetljivo.

---

¹⁶⁷ Niko Toš (ur.), Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968-1990, FDV-IDV-CJMMK, Ljubljana 1997.

¹⁶⁸ Ibid.

¹⁶⁹ Ibid.

Polemike okoli sovražne propagande so okoli leta 1988 potihnile, člen 133 pa je ostal nespremenjen. V tem času so v ospredje prišle druge teme, povezane s človekovimi pravicami in svobodo govora, ki so bile zelo odmevne.

Mladina si je tega leta s svojo drzno vsebino nakopala težave, vendar glavni krivec ni bilo pisanje o 133. členu, pač pa kritika JLA. To pisanje je obsodil tudi Tiskovni svet pri SZDLS.¹⁷⁰ Veliko razburjenja je povzročil članek »Mamula go home« v 6. številki Mladine leta 1988, ki je očital admiralu Branku Mamuli nemoralnost, ker je leta v revnih državah Afrike sklepal posle z orožjem. Odgovorni urednik Franci Zavrl je zaradi tega moral na zaslišanje. To je povzročilo nasprotovanje v javnosti,¹⁷¹ člani univerzitetne konference ZSMS so organizirali protestni shod, svoj protest zaradi vložene obtožnice pa so izrazili tudi člani Komisije za zaščito mišljenja in pisanja pri DSP.¹⁷²

Že pred objavo omenjenega članka je bila JLA pozorna na pisanje v Mladini ter ji očitala, da je leta 1986 o vojski sicer obsežno poročala, vendar ta poročila niso vsebovala konkretnih dogodkov (npr. pomoč prebivalcem, humanitarne dejavnosti) ter uspehov vojakov in njihovih nadrejenih. Armada je mladinskemu tisku očitala »oportunizem najslabše vrste, ker odstopajo prostor avtorjem, ki nimajo poštenih namenov in katerih cilj ni krepitev obrambno-varnostnega sistema dežele ter enotnosti oboroženih sil SFRJ in JLA kot enote oborožene sile vseh naših narodov in narodnosti«. Na splošno je mnenje JLA, da mladinski tisk ni odražal resničnega stanja, ampak je razmere opisoval »po svoje«.¹⁷³

Negativno javno mnenje o vojski je drastično naraslo leta 1988 ob procesu proti Janezu Janši, Ivanu Borštnerju, Davidu Tasiću in Franciju Zavrlu. V času, ko je potekal postopek proti četverici, je nastal tudi Odbor za varstvo človekovih pravic,¹⁷⁴ sprva imenovan Odbor za zaščito pravic Janeza Janše. O sojenju pred vojaškim sodiščem je Mladina objavljala obširna poročila, v dogajanje okoli četverice pa so se

---

¹⁷⁰ AS 537, šk. 865, 866.

¹⁷¹ Več o tem glej Žerdin, 1997.

¹⁷² Glej Delo, 9. 3. 1988, str. 2 in Arhiv DPS, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja, Poročilo komisije za zaščito mišljenja in pisanja, 5.4. 1988.

Več o tem glej Žerdin, 1997.

¹⁷³ AS 537 šk. 468, Jugoslovanska ljudska armada v Ljubljanskem armadnem območju v sredstvih javnega obveščanja v SR Sloveniji - gradivo za razpravo, nedatirano.

¹⁷⁴ Več o tem glej Žerdin, 1997.

dejavno vključili tudi nekateri vidnejši akterji v diskusiji in procesih povezanih s členom 133.¹⁷⁵

Burno dogajanje konec osemdesetih je na splošno povezano z zahtevami po spoštovanju človekovih pravic. Javnost (oz. vsaj tisti del, ki se je za to problematiko zanimal) je že s svojo podporo mladinskemu tisku in javnimi protesti (v primeru četverice) pokazala, kakšnih sprememb si želi. Zakaj do le-teh ni prišlo na zvezni ravni, pa je že druga zgodba, povezana z težnjami po centralizaciji države, v kateri Slovenija ni mogla več uveljavljati svojih interesov.

Javnost v Sloveniji se je tako konec zadnjega desetletja obstoja federacije začela ukvarjati predvsem z interesi naše republike.

8.6 Vloga vodilnih družbenih organizacij v drugi polovici osemdesetih let

8.6.1 Socialistična zveza delovnega ljudstva Slovenije (SZDLS)

SZDLS je bila najširša družbena in politična organizacija, ki je vključevala posameznike ter njihova politična in interesna združenja. Imela je zelo »občo« vlogo, sprejemala je pobude individualnih in kolektivnih članov in imela osrednjo vlogo pri volitvah nosilcev javnih funkcij.¹⁷⁶

Tako je tudi v tej organizaciji prihajalo do govora o 133. členu oz. o pobudah za spremembo njegovih najbolj spornih postavk. V prvi polovici osemdesetih let je, podobno kot ZKS, SZDLS zagovarjala negativna stališča o kakršnem koli poročanju, ki se je ukvarjalo s spornimi temami, zato je izjava Jožeta Smoleta¹⁷⁷ na seji Tiskovnega sveta pri SZDLS iz leta 1981, torej iz časa, ko je bil Smole še član Predsedstva CK ZKS, za ta čas precej »daljnovidna«:

Mi imamo na področju zakona o informiranju celo vrsto še vedno restriktivnih določil, ki so, po mojem mnenju, prvič, v nasprotju z Jugoslavijo kot odprto socialistično samoupravno družbo, in drugič, niso niti v skladu z načeli Helsinške listine. Pri nas je še vedno zakonsko določilo, da mora javno tožilstvo zapleniti vsako tujo revijo ali časopis, ki vsebuje članek, za katerega ocenjujemo, da je sovražen za Jugoslavijo.

---

¹⁷⁵ Omenimo lahko Matevža Krivica, odvetnika Draga Demšarja, ki je npr. sodeloval že v beograjskem procesu, pri primeru Mastnak in kot zagovornik Katedre, in Vladimirja Šeksa, ki je bil v tem času npr. med ustanovitelji Hrvaškega odbora za zaščito Janše, Tasiča in Borštnerja (glej Žerdin, 1997: 139 in drugje).

¹⁷⁶ Enciklopedija Slovenije, 12. zvezek, 1998, str. 112.

¹⁷⁷ Jože Smole (1927-1996), novinar in politik, je bil v letih 1985-86 predsednik MK ZKS Ljubljana ter v letih 1986-90 predsednik RK SZDL Slovenije (Enciklopedija Slovenije, 12. zvezek, str. 87).

*Interpretiranje sovražnosti zelo varira. Včasih se v nekem tujem časopisu pojavi negativna kritika stanja v Jugoslaviji, isto, kar je že pri nas napisano, ampak ker se pojavi v tujem časopisu, smatramo to za sovražno delovanje in prepovemo takšno revijo.*¹⁷⁸

»Rezultat« te seje je bilo stališče Tiskovnega sveta, da je potrebna komunikacija s tujimi dopisniki. Kljub poudarjanju potrebe po medsebojni komunikaciji, so bili za »neprimerno« vsebino načeloma krivi novinarji, ki so prikazovali le negativne pojave v družbi in dopuščali prostor oporečnikom:

*Velja pa opozoriti, da na straneh sredstev javnega obveščanja ne bi smeli puščati prostora tistim (...), ki bi radi rušili dosežke in vrednote samoupravne družbe, narodnoosvobodilne vojne, ali pa sredstva javnega obveščanja spremenili v »obrekovalnice« tistih, ki so sicer s svojo angažiranostjo drugim za vzgled, oziroma jih zavajajo, tako da se namesto vsebinskih vprašanj osredotočajo na vprašanja proceduralne narave.*¹⁷⁹

V drugi polovici osemdesetih let so na SZDLS prihajale pobude, odzivi nanje pa so bili različni, največkrat neažurni. Na to je opozoril tudi takratni predsednik SZDLS Franc Šetinc:

*Eno od aktualnih vprašanj je tudi, kako se odzivamo na pobude ljudi, ki prihajajo bodisi direktno na republiško konferenco ali pa posredno prek občinskih konferenc in krajevnih organizacij SZDL. V večini se dobro, ažurno odzivamo, zgodi pa se tudi, da kdaj zatajimo. (...) Mislim, da ni nobenih razlogov, da bi obstajale tabu teme. Imamo nekaj pobud filozofskega, sociološkega društva in republiške mladinske organizacije, da razpravljamo o vprašanju verbalnih deliktov oziroma o vprašanju, ali je nekdo lahko za mišljenje kazensko preganjan, itd. Ne terjajo, da to aktualiziramo s procesi, ampak da to razpravljamo v zavezi s člani v kazenskem zakoniku. To pobudo bomo sprejeli in o tem resno razpravljali. Seveda, vedno na temelju argumentov, s pritegnitvijo strokovnjakov, znanstvenikov, ne pa z argumenti iz rokava.*¹⁸⁰

Na seji Sveta za družbenopolitični sistem pri RK SZDL, ki je bila 7. januarja 1985, je bila na dnevni red uvrščena tudi pobuda iz Slovenskega sociološkega in Slovenskega filozofskega društva za javno razpravo o spremembah kazenske zakonodaje, zlasti

---

¹⁷⁸ AS 537, š.k. 464, Zapis 12. seje Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, 21. 5. 1981, str. 7.

¹⁷⁹ AS 537, š.k. 467, Zapis 7. seje Tiskovnega sveta pri Predsedstvu RK SZDL Slovenije, 14. 12. 1984, str. 3.

¹⁸⁰ AS 537, š.k. 78, Zapisnik z delovnega razgovora s predsedniki svetov in koordinacijskih odborov ter odborov in komisij pri Predsedstvu Republiške konference SZDL Slovenije, 27. 12. 1984, str. 3-4.

delov, ki se nanašajo na t.i. politične verbalne delikte in »delikte mnenja«. Na to se je bil povabljen tudi dr. Ljubo Bavcon, ki je pobudo sicer označil za nerodno oblikovano, saj je vsebovala tudi predlog o obravnavi pravnomočnih sodnih odločb v sekcijah RK SZDL, po drugi strani pa dobrodošlo v slovenskem prostoru. V članku, ki ga je objavilo Delo, je izrazil negativno stališče o določenih delih členov 114., 133., 134. in 136. KZ SFRJ ter opozoril na pobude društev, ki so opozarjale na prejudiciranje krivde Šešlja in beograjske šesterice s strani visokih političnih funkcionarjev.¹⁸¹

Mladina ni mogla skriti razočaranja nad nejasnimi zaključki seje, kjer je bil dosežen le konsenz o zavzemanju za nadaljevanje debate in preučitvi kazenske zakonodaje. Opozorila je na vse preveč pogost pojav v vladajočih organizacijah, saj velikokrat ni prišlo do konkretnih zahtev, kaj šele potrjenih sklepov. Nejasnost se je pokazala na sledeč način: »Niti iz razprave niti iz zaključne besede predsedujočega nismo zmogli ugotoviti, kaj je bilo pravzaprav sklenjeno.«¹⁸²

O pobudi Filozofskega in Sociološkega društva, kjer so predlagali, da se v okviru SZDL ustanovi posebna skupina, ki bi obravnavala vse kazenske sodbe s področja verbalnih deliktov in postopke pred pravnomočnostjo sodbe, je negativno mnenje podalo tudi Vrhovno sodišče SR Slovenije. Menilo je, da bi bilo uvajanje take institucije neprimerno za demokratično družbo.¹⁸³

Julija 1986 je s strani slovenskih pisateljev na naslov slovenske SZDL prišla zahteva po preučitvi izvrševanja kazni v jugoslovanskih zaporih.¹⁸⁴ Ogorčenje pisateljev so namreč sprožila v Mladini objavljena pričevanja »političnih« o nehumanih razmerah v zaporih (predvsem pričevanje Parage). Na SZDLS so o pobudi razpravljali in podprli predlog za splošno analizo razmer v jugoslovanskih zaporih. Tudi slovenska skupščina je razpravljala o statusu političnih zapornikov in členu 133, a kaj, ko je bil rezultat pričakovan: pobude je potrebno preučiti, predlaganih rešitev ni.¹⁸⁵

V letu 1986 se pojavi tudi nov vzrok za ohranjanja obstoječega stanja na področju kazenske zakonodaje. Predsednik SZDLS (to funkcijo je opravljal od leta 1986 naprej) Jože Smole omenja Kosovo kot bistvo problema:

---

¹⁸¹ Delo, 19.1.1985, Ljubo Bavcon: »Kje se začena »cona družbene nevarnosti«?«, str. 15.

¹⁸² Mladina, št. 2, 17. 1. 1985, Bojana Leskovar: »Usoda neke pobude«, str. 12.

¹⁸³ AS 537, šk. 473, Analiza o poročanju javnih informacijskih sredstev v zvezi z delom pravosodnih organov, Vrhovno sodišče SR Slovenije (oddelek za spremljanje in proučevanje družbenih odnosov in pojavov za sodno prakso), 5. 4. 1985, str. 6-7.

¹⁸⁴ Mladina, št. 3, 23. 1. 1987, str. 7, 14.

¹⁸⁵ Mladina, št. 35, 31. 10. 1986, str. 7.

Naj je zdaj situacija iz teh ali drugačnih razlogov nestabilna, dejstvo je, da ona obremenjuje vse odnose v jugoslovanski skupnosti in da je sedanje stanje na Kosovu tudi zaviralni faktor glede nadaljnega razvoja demokracije v Jugoslaviji. Celo vrsto stvari, ki bi jih mi danes v Jugoslaviji že razrešili, jih enostavno ne moremo zaradi stanja kakršno je na Kosovu. Govorim o t.im. verbalnem deliktu, ki gotovo v Sloveniji predstavlja problem. Na nivoju Jugoslavije tega v tem trenutku sigurno ne moremo razrešiti, ker ima verbalni delikt na Kosovu popolnoma drugačno težo, in je takoj neposredno vezan tudi za vrsto neposrednih dejavnosti proti našemu sistemu, proti odnosom in je treba te dimenzije upoštevati. Zaradi nerešenih razmer okrog Kosova je prišlo do eskalacije vseh oblik tudi srbskega in črnogorskega in drugih nacionalizmov.¹⁸⁶

Smole je povezavo med Kosovim in t.i. verbalnim deliktom omenil tudi v intervjuju za tednik 7D novembra 1986, ko je izrazil zaskrbljenost glede kosovskih razmer, v katerih posamezne stvari takoj dobijo politični ali nacionalni predznak, čeprav bi morale biti obravnavane kot kriminalno dejanje. Njegovo osebno mnenje je, da bi bilo treba verbalni delikt kot kaznivo dejanje ukiniti, vendar še enkrat poudarja, da položaj na Kosovu pomeni oviro, ki preprečuje, da bi bila sprememba na zveznem nivoju mogoča. Kot »rešitev« navaja predlog, da bi vprašanje t.i. verbalnega delikta morali reševati v svojem okolju in nadaljevati proces demokratizacije.¹⁸⁷

Če bi bilo mogoče v tem času problem člena 133 v Sloveniji rešiti, pa na nivoju Jugoslavije spremembe ne bi bile sprejete. In tega se je Smole zavedal:

Hotel sem le opozoriti, da moramo biti v nekaterih zahtevah realni, da upoštevamo stanje takšno, kakršno je. Slabo bi namreč bilo, če bi kot Slovenci forsirali nekatere stvari, ki ne bi bile sprejete v drugih delih Jugoslavije, da bi se preveč izolirali; to tudi za našo skupnost ne bi bilo dobro.¹⁸⁸

SZDLS tudi v slovenskem prostoru ni vedno ravnala ažurno, reagirala je prepočasi in ni informirala javnosti o usodi nekaterih pobud, na kar je opozarjala tudi Mladina. Slednja je npr. opozorila, da na programski letni seji RK SZDL januarja 1987 Smole ni povedal, kaj se dogaja s pobudo o 133. členu (ki je že zdavnaj prišla iz Sociološkega in Filozofskega društva, Sveta za družbeni sistem in vrst ZSMS) in s

---

¹⁸⁶ AS 537, šk. 94, Seminar za predsednike in sekretarje občinske, obalne in MK SZDL ter predsednike svetov za organiziranost in razvoj SZDL in predsednike medobčinskih svetov SZDL, 4. in 5. 12. 1986, magnetogramski zapis, str. 15/3 – NŠ, 16/1-ŠV.

¹⁸⁷ 7D, 27. 11. 1986, leto XV, št. 47, str. 11.

¹⁸⁸ Ibid.

pobudo po preučitvi razmer v jugoslovanskih zaporih, čeprav je le-to sam Smole posredoval na zvezno raven.¹⁸⁹

Kaj se je zgodilo s pobudo o ravnanju s političnimi zaporniki je Mladina sicer kasneje izvedela in objavila, da je predsedstvo Zvezne konference SZDL zahtevalo, naj zvezna sekretariata za pravosodje in notranje zadeve pripravita informacijo o ravnanju s političnimi zaporniki (v zaporu). Slednji je sporočil, da za to ni pristojen, drugi pa informacije do takrat še ni pripravil.¹⁹⁰

Glede pobude o 133. členu pa je informacije dobila Nova revija, ki je objavila avtorizirane razprave s seje Predsedstva SZDLS. Iz teh razprav je razvidno, da je stališče socialistične zveze »pravo«, vendar jo do uresničitve zastavljenega loči še nekaj »administrativnih« korakov:

In še glede člena 133. Tukaj smo v socialistični zvezi že zdavnaj sprejeli pobudo, ki je prišla iz vrst sociologov in politologov in z Republiške konference socialistične zveze in smo sprejeli tudi stališče, zlasti v Svetu za družbenopolitični sistem, ga posredovali tudi Zvezni konferenci, da se črta ta člen v Kazenskem zakonu SFRJ, oziroma, da se vsaj spremeni. (...) Zadeva (...) je v razpravi v pripravah za spremembo novega kazenskega zakona oz. novelaciji Kazenskega zakona SFRJ. Te razprave so zaenkrat še v ožjih krogih in potem, ko bo to šlo v širše razprave, bomo lahko vplivali preko naših delegatov, preko Zvezne konference SZDL, da se stališča realizirajo, upoštevaje, da bo treba tudi na tem področju doseči interes osmih subjektov v Jugoslaviji.¹⁹¹

Kako je bilo s sprejemanjem sprememb na zvezni ravni, priča tudi usoda s strani slovenske SZDL podprta pobuda za civilno službo (vojaškega roka), katero je zvezna SZDL oz. njen koordinacijski odbor za SLO in DS zavrnil in dodal, da se za to zavzema le ožji krog mladine v Sloveniji.¹⁹² Temu je pritrdilo tudi predsedstvo CK ZKJ, ki je pobudo označilo kot neutemeljeno in nesprejemljivo.¹⁹³

Čeprav predpostavke, da mnogi predlogi ne bi bili sprejeti (spomnimo le na zavrnitev praktično vseh predlogov s slovenske strani na 14. izrednem kongresu CK ZKJ), ne gre zanikati, pa je po drugi strani to spet neke vrste izgovor vladajočih organizacij za njeno ne dovolj odločno akcijo na zvezni ravni.

---

¹⁸⁹ Mladina, št. 4. 30. 1. 1987, str. 7.

¹⁹⁰ Mladina, št. 15, 17. 4. 1987, str. 14.

¹⁹¹ Nova revija, št. 58-60, 1987, 56. seja Predsedstva RK SZDL O Komisiji DSP za zaščito mišljenja in pisanja, avtorizirane razprave, str.585.

¹⁹² Mladina, št. 1, 9. 1. 1987, str. 7.

¹⁹³ Mladina, št. 8, 27. 2. 1987, str. 7.

V letu 1988 je prišlo tudi v SZDLS do vidnejših premikov. Javnost je razburil proces proti četverici, saj je bilo sojenje civilnim osebam pred vojaškim sodiščem hud poseg vojske v civilno sfero, zato vsebina govora Smoleta na proslavi ob 40. letnici sprejema in razglasitve Splošne deklaracije človekovih pravic Združenih narodov decembra ne preseneča. Kot neposredno nalogo SZDL je postavil modernizacijo kazenske zakonodaje, omenil pa je ukinitve člena 133 ter spremembo zakona o vojaških sodiščih, ki naj ne bi smela več soditi civilnim osebam.¹⁹⁴

Še bolj konkretna stvar pa je bila ustanovitev Sveta za varstvo človekovih pravic, ki ga je vodil dr. Ljubo Bavcon. SZDLS je uradno izrazila podporo spremembi 133. člena in poskušala delovati proti krivicam na področju človekovih pravic, vendar do razpada SFRJ ni prišlo do realizacije spreminjanja določil KZ SFRJ.

Še leta 1989 je Smole to obravnaval kot slabost, saj bi morala organizacija, kot je bila SZDL, na tem področju konkretnije delovati.¹⁹⁵

Med drugim se je zavzemal tudi za izpustitev Adema Demaqija, dolgoletnega političnega zapornika, izjavo je posredoval tudi predsedniku Predsedstva SFRJ Janezu Drnovšku.

Delovanje SZDLS je v zadnjih letih skupne države dobivalo vedno boljše odzive s strani javnosti. Navedemo lahko le primer pisem podpore oz. sovražnih pisem predsedniku SZDLS. Po grobi oceni je 90 odstotkov sovražnih pisem, ki jih hrani Arhiv, v srbohrvaščini, kar kaže na izvor pisem (druge republike), pisma, ki izražajo podporo, pa so bila poslana iz različnih delov Slovenije.¹⁹⁶

SZDLS je v tem času sicer spremenila svojo politiko, prav tako kot ZKS, kar seveda ni presenetljivo, če upoštevamo povezanost teh dveh organizacij. Dejstvo pa je, da je SZDLS, grobo rečeno, v prvi polovici osemdesetih let delovala dokaj zaviralno, v drugi polovici pa odprla pot demokratičnim spremembam.

8.6.2 Zveza komunistov Slovenije (ZKS)

Če primerjamo stališča ZKS kot nosilke oblasti do spornih vprašanj povezanih s svobodo govora in drugih človekovih pravic, je v grobem možno opaziti razliko med

---

¹⁹⁴ AS 537, š.k. 723, Govor predsednika RK SZDL Slovenije, Jožeta Smoleta, na proslavi ob 40. letnici sprejema in razglasitve Splošne deklaracije človekovih pravic Združenih narodov, 9.12.1988, str. 7

¹⁹⁵ AS 537, š.k. 34, Posvet s predsedniki in sekretarji občinskih, obalne in MK SZDL ter predstavniki MS SZDL, 13. 1. 1989, magnetogramski zapis, str. 9/1-DN

¹⁹⁶ Glej AS 537, š.k. 730, 735, 736.

prvo in drugo polovico osemdesetih let. To seveda ni presenetljivo, saj je ta razlika očitna že pri (bolj liberalnem) pisanju medijev, kar pa seveda v primeru nespremenjenih stališč ZKS niti ne bi bilo mogoče.

Leta 1980 je bilo seveda drugače. ZKS, ki je tega leta štela 122.942 članov,¹⁹⁷ se je soočala z resnimi problemi. V začetku maja, ko je umrl Tito, so podrobno nadzirali dogajanje v republiki ter poudarjali, da je prav njegovo delo in življenje vodilo nadaljnjemu razvoju gospodarsko vse šibkejše države.

Članstvo v ZKS je bilo v določenih pogledih nujno. V dokumentih so jasno zapisane zahteve, da morajo vodilna mesta v družbi zasedati člani ZKS, zato niti ni presenetljivo, da se je npr. članstvo od leta 1973 (62.997)¹⁹⁸ do leta 1980 močno povečalo. Po tem ko je leta 1983 ZKS dosegla največjo številčnost (126.737), pa je bilo konec leta 1984 število že nekoliko manjše (126 089).¹⁹⁹ V naslednjih letih je članstvo močno upadalo, na naslov ZKS so prihajale odstopne izjave tako »navadnih« kot tudi vidnejših posameznikov.

V prvi polovici osemdesetih let je močno prisotno poudarjanje krepitev komunistične ideje in reševanje problemov v tem okvirju, tako da pobude v smeri demokratizacije niso dobile podpore. V tem času je diskurz, uporabljen na sejah ZKS, predvsem pa na sejah ZKJ, z današnjega vidika popolnoma neustrezen, saj kritike sistema obravnava kot napade, ljudi, ki so jih izrekli, pa označuje za sovražnike države:

Na 6. seji (CK ZKJ op. J.K.) je bilo posebej opozorjeno na nevarnost skupinskolastninskega razpolaganja in vsakršnega drugega manipuliranja z javnimi glasili, njihovega zlorabljanja za izražanje idejnopolitičnih pogledov in stališč, ki nasprotujejo ideologiji in politiki Zveze komunistov Jugoslavije, bratstvu in enotnosti, socialističnemu samoupravljanju in drugim temeljnim vrednotam naše revolucije.

V zadnjem obdobju smo bili soočeni s pojavi idejne zmede s poskusi neposrednih napadov na politični sistem socialističnega samoupravljanja in s posamičnimi pojavi delovanja s sovražnih pozicij.²⁰⁰

ZKS je pošiljala svoje ljudi na uredništva medijev in redno analizirala njihovo delovanje. Dokumenti, v katerih poudarja, na kaj je potrebno paziti v medijih, niso redki. Pozornost je bila npr. usmerjena na članke, »ki obravnavajo družbenopolitični

---

¹⁹⁷ AS 1589, šk. 899, Statistični in grafični pregledi gibanja in strukture članstva ZK Slovenije v obdobju 1973 - 1987, 16.9.1987.

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ AS 1598, šk. 699, Informacija s 4. seje komisije P CK ZKS za agitacijo in propagando, 24.3.1983. str. 1-2.

in družbenoekonomski sistem socialističnega samoupravljanja in naravnost ali prikrito težijo k njegovi ukinitvi oz. spremembe v njegovih temeljnih postavkah.«²⁰¹ ZKS je izvajala tudi razgovore z uredniki in jim posredno narekovala smernice glede vsebine. Po drugi strani pa ta »preživetost« ni ostala brez posledic, saj je ZK doživljala vedno več kritik. Izstopi in zmanjšan ugled so v drugi polovici osemdesetih postali že zaskrbljujoči, politično vodstvo pa je razloge za nastalo situacijo videlo na sledeč način:

Dosedanje raziskave so pokazale, da je sprejemanje v ZK upadlo v obdobjih zastojev v družbenem razvoju, in obratno, da se je povečalo tedaj, ko je ZK odpirala perspektive in z odločno akcijo mobilizirala ljudi za premagovanje nakopičenih težav oziroma ko so se začeli kazati tudi rezultati odpiranja teh perspektiv. Gotovo je, da so na povečano število odhodov iz ZK in manjši priliv članov vplivali zaostrovanje družbenih razmer, ožjenje samoupravnega odločanja ter stopnja ugleda ZK v družbi, pa tudi odnosi v ZK. Članstvo, zlasti pa osnovne in tudi občinske organizacije ZK, kot razloge, ne edine, pač pa povezane z drugimi, navajajo, zlasti po letu 1985, tudi previsoko članarino, neuveljavljanje odgovornosti v zvezi komunistov in v družbi nasploh ter erozijo lika komunista, zlasti še njegovega moralnega vidika.²⁰²

ZK je med ljudmi vidno izgubljala na ugledu, leta 1984 je 1.8% anketirancev raziskave SJM menilo, da ima ZK zelo velik ugled, 7.7% pa je pritrdilo, da ima ZK velik ugled, večina pa se je odločila za srednji ugled (44.5%); leta 1988 pa je zelo velikemu ugledu pritrdilo 0.6%, velikemu 3.0%, srednjemu 23.7%, 16.5% anketirancev pa je menilo, da ZK sploh nima ugleda.²⁰³

Evidentno je tudi, da ZK enostavno ni bila več kos nastalim družbenim razmeram, saj so vedno večjo veljavo dobila nastajajoča gibanja. Ugotovili so, da raste vpliv mladinskega tiska, poleg tega pa je prav ta tisk zavzemal stališča, ki so v družbi dobivala vedno večjo podporo. Drugačno družbeno klimo in rešitve pa je še vedno videla v svoji luči:

---

²⁰¹ AS 1589, šk. 698, dopis izvršnega sekretarja P CK ZKS za informativno in propagandno dejavnost Slavka Geriča članom predsedstva CK ZK Slovenije, predsednikom komisij in izvršnim sekretarjem CK ZK Slovenije, 20. 9. 1983.

²⁰² AS 1589, šk. 899, Informacija o gibanju in strukturi članstva ZKS po X. Kongresu ZKS, osnutek, 22.9.1987, str. 9.

²⁰³ Niko Toš (ur.), Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968-1990, FDV-IDV-CJMMK, Ljubljana 1997.

Osnovna, zelo upravičena ugotovitev Predsedstva CK ZKJ je, da je Zveza komunistov premalo aktivna na idejnopolitičnem področju, da gre premalo odločno z argumenti v spopad proti raznim pojavom, raznim napadom na socialistično samoupravljanje in na nudenje vseh mogočih drugih alternativ, od zahodnih modelov do vzhodnih modelov, in da je nastopil trenutek, ko mora Zveza komunistov preiti v odločnejšo idejnopolitično bitko.²⁰⁴

Iz arhivskih zapisov ZKS je razvidno, da so tudi znotraj te organizacije obstajala različna mnenja, ter da je počasi, a vztrajno, prevladal strpnejši odnos do spornih tem. Kot primer lahko navedemo dokument, ki v »nastajajoči« obliki vsebuje izrazito nasprotovanje formiranjem sklada solidarnosti v zvezi z t.i. verbalnim deliktom:

V Sloveniji že dalj časa tečejo javne razprave o nepotrebnosti oziroma o pravni nedorečenosti 113. člena (očitno gre za tiskarsko napako, o.p. J.K.) kazenskega zakonika, ki opredeljuje verbalni delikt. Mnenja o tem so tudi v ZKS deljena, vendar se večina nagiba k stališču, da je treba člen 133 jasneje precizirati, nikakor pa ne bi mogli odpraviti tistih njegovih elementov, ki opredeljujejo kaznivost podžiganja ljudi k nasilju, k nacionalni ali verski nestrpnosti. *Posebno ostro pa komunisti zavračamo poskus ustanavljanja solidarnostnih skladov za ljudi, ki so prišli v postopek v zvezi z deliktom mišljenja, čeprav se zavedamo, da so v zvezi s tem možne tudi zlorabe in krivično preganjanje posameznikov. Dosledno uveljavljanje samoupravljanja s krepitvijo kontrole funkcije SZDL in skupščine nad organi represije, uveljavljanje ustavnosti in zakonitosti, so najboljša sredstva odvratanja pritiskov po ustanavljanju takih skladov*.²⁰⁵

Navedeno besedilo je bilo kasneje nekoliko spremenjeno (objavljeno tudi v Komunistu), razlika pa je v tekstu, ki je označeno z *:

(...) Komunisti pa ne bi smeli apriori zavračati poskusa ustanavljanja solidarnostnih skladov za ljudi, ki so prišli v postopek v zvezi z deliktom mišljenja, kadar je povsem jasno, da gre le za stanovsko solidarnost, saj se zavedamo, da ohlapnost zakonodaje omogoča tudi zlorabe in preganjanje PO KRIVICI. Prepričani pa smo, da je predvsem boj komunistov za dosledno uveljavljanje samoupravljanja s krepitvijo kontrole funkcije SZDL in skupščin nad organi represije, za uveljavljanje ustanovnosti (ustavnosti, op. J.K.) in zakonitosti, najboljšo sredstvo zoper sprevratanje takih skladov v organizirano dejavnost političnih oporečnikov.²⁰⁶

²⁰⁴ AS 537, šk. 94, Seminar za predsednike in sekretarjev občinske, obalne in MK SZDL ter predsednike svetov za organiziranost in razvoj SZDL in predsednike medobčinskih svetov SZDL, 4. in 5. dec. 1986, magnetogramski zapis, govor Jožeta Smoleta, str. 16/1-ŠV in 16/2-ŠV.

²⁰⁵ AS 1589, šk. 886, Aktualne idejnopolitične razmere v družbi in v ZKS, 25.3.1987, str. 34.

²⁰⁶ AS 1589, šk. 886, Aktualne idejnopolitične razmere v družbi in ZKS, julij 1987, str. 50.

V letu 1987 naj bi namreč začel delovati sklad solidarnosti,²⁰⁷ osnovan za pomoč novinarjem, ki so brez svoje krivde izgubili delo, in katerim bi sklad finančno pomagal. Podporo takemu skladu so izrazili tudi nekateri novinarji iz Slovenije, vendar se z določenimi deli programa sklada niso strinjali. Sklad je bil preganjan s strani ZKJ in je kmalu zamrl.²⁰⁸

Primer spreminjanja stališč v procesu nastajanja uradnih zapisov lahko opazimo tudi pri odnosu do Mladine²⁰⁹ oz. do njenih sodelavcev, kjer prvotni tekst poleg kritičnega pogleda na ta medij, kateremu očitajo, da je odprt za pobude (oporečnih) piscev iz drugih delov Jugoslavije, vsebuje tudi naslednjo opredelitev:

*Idejni boj komunistov za drugačno vsebino in odgovornejšo politiko v teh - sicer ne visoko nakladnih, a za oblikovanje zavesti politično najagilnejšega dela mladih zelo pomembnih - medijih zlasti otežuje dejstvo, da je v uredništvih čedalje manj članov zveze komunistov in da kadrovske premiki, ki pravkar nastajajo, ne obetajo, da se bo situacija spremenila.*²¹⁰

Končni tekst, objavljen v 31. št. Komunista (31.7.1987), navedenega dela ne vsebuje, kar kaže na to, da stalno poudarjanje, da morajo biti ključni ljudje v uredništvih (»pravoverni«) člani ZK, izgublja na pomenu.

Nekateri zapisi iz sredine osemdesetih let kažejo na dejstvo, da so se v ZKS ukvarjali z vprašanjem t.i. verbalnega delikta in sorodnih tem, vendar so razpravljali predvsem o okoliščinah, zakaj do teh pobud v družbi sploh prihaja ter o (ne)reagiranju s strani oblasti. To je razvidno iz govora Slavka Geriča, izvršnega sekretarja Predsedstva CK ZKS za propagandno in informativno dejavnost, na sestanku o aktualnih vprašanjih in nalogah pri obveščanju o delu pravosodnih organov v javnih glasilih oktobra 1985:

Ob tem bi rad opozoril na vprašanje, s katerim se premalo resno ukvarjamo, čeprav je po moji sodbi aktualno. Gre za vprašanje, ki ga zastavljajo predvsem mladi, namreč za vprašanje represije in represivne narave sodobnih družb, tudi naše. Organizirani del mladine, gibanja za mir in ekologijo, razna strokovna društva - od pravnikov, sociologov,

²⁰⁷ Pobuda je nastala v Srbiji zaradi primera Dušana Bogavca, odpuščenega novinarja Komunista (glej Mladina, št. 5, 6. 2. 1987, David Tasić: »Solidarnost - beseda, ki je oblasti ne marajo«, str. 5).

²⁰⁸ Glej Mladina, št. 18, 6. 5. 1988, Igor Mekina, Svetlana Vasović: »Osamljena opozicija«, str. 12 - 14 in drugje.

²⁰⁹ Naklada Mladine je v osemdesetih zrasla. Že leta 1985 je znašala 20 000 izvodov (vir: AS 537, šk. 468, dokument ČGP Delo »Pomembnost revijalnega tiska v sferi družbenega obveščanja«, 12.6.1986).

²¹⁰ AS 1589, šk. 886, Aktualne idejnopolične razmere v družbi in v ZKS, julij 1987, str. 52.

filozofov, pa do študentskih kulturnih skupin, glasbenikov, natančneje t. im. punk gibanja, pa še kateri, vse bolj občutljivo in pozorno, čestokrat tudi neustrezno in neupravičeno, reagirajo na različne pojave v naši družbi. Vrstijo se razprave o kazenskem zakoniku, njegovem 133. členu, o verbalnih in mišljenjskih deliktih, o političnem kriminalu in zaporih, o odpravi smrtne kazni, o delu organov za notranje zadeve in delu sodišč, o posameznih procesih, o represivni vlogi psihiatrije ipd. Hočem pravzaprav opozoriti na te pojave, da jih ne bi predimezionirali ali pa jih povsem prezrli in na pomen naše skupne aktivnosti. Namreč, ali vemo, kaj so temeljni vzroki za takšno razpoloženje in ocene stanja, ali analiziramo in na tej podlagi ponujamo jasne in konkretne odgovore ali pa seveda - upravičeno - le zanikamo te teze, jih okvalificiramo kot napad na sistem in jih morda v marsikaterih očeh šele s tem prav potrdimo.²¹¹

Druga polovica osemdesetih let je v ZKS zaznamovana z nadaljnjim upadanjem članstva,²¹² a tudi z liberalnejšimi pogledi, zato je odnos do 57. številke Nove revije, v kateri so avtorji razpravljali o položaju Slovenije v Jugoslaviji ter tudi o privilegiranem položaju komunistov, nekoliko presenetljiv. Izrazito odklonilen odnos kaže na to, da še leta 1987 demokratična stališča do porajajočih se sprememb v družbi niso prevladala:

Pravilnost in domet naših metod idejnega boja se bosta merila po tem, koliko bomo uresničili tisto naše stališče s katerim smo se obvezali, da bomo s svojo akcijo storili vse, da se sporna stališča 57. številke Nove revije in mnoga podobna, v naši družbeni praksi ne bodo uresničila.²¹³

Seveda gre vzrok za to odklonilno stališče iskati tudi v uradnih odzivih z zvezne strani in mnenje slovenske ZK se seveda ni oddaljilo od mnenja Beograda.

Politične zahteve iz Nove revije, ki so vsebovale tudi zahtevo za samostojnost Slovenije, so bile negativno ocenjene tudi s SZDL Slovenije. Velja pa poudariti, da 57. številka Nove revije ni bila prepovedana; ovadbo, ki jo je vložila zveza borcev iz Zagreba in je pisce bremenila sovražnega in protirevolucionarnega delovanja, protidržavnega združevanja in sovražne propagande, pa je slovensko državno tožilstvo zavrglo.²¹⁴

---

²¹¹ AS 1589, šk. 791, Sestanek o aktualnih vprašanjih in nalogah pri obveščanju o delu pravosodnih organov v javnih glasilih, 8.10.1985, magnetogramski zapis, str. 6.

²¹² Podatek za 30. 6. 1987: 119.709 članov ZKS (AS 1589, šk. 899, Statistični in grafični pregledi gibanja in strukture članstva ZK Slovenije v obdobju 1973 - 1987, 16.9.1987).

²¹³ AS 1589, šk. 886, Aktualne idejnopolitične razmere v družbi in v ZKS, 25.3.1987, str. 7.

²¹⁴ Horvat, Zaplembe in prepovedi tiska v Sloveniji 1945 - 1990. V: Gabrič, 2002: 217.

Delovanje ZKS v tem obdobju kaže na izmikanje iskanju poti iz politične krize, intelektualna pozicija pa se je s svojo dejavnostjo na področju aktualnih političnih vprašanj vse bolj uveljavljala kot politični subjekt.²¹⁵

ZKS se ni bila sposobna soočiti z dano situacijo in velikokrat sploh ni reagirala oz. se je odzvala preveč mlačno, kadar se je bilo potrebno upreti direktivam iz Beograda. V državi se je namreč krepil srbski nacionalizem, poleg tega pa je zvezna vlada zahtevala centralizacijo.²¹⁶

Kljub temu pa velja omeniti, da po kongresu leta 1986, ko je prišlo do zamenjave v vrhu ZKS, (nastajajoča) opozicija ni bila več deležna tako ostrih kritik. Prav tako ZKS ni več uporabljala sodstva kot orodja za odstranitev političnih nasprotnikov. O tem priča naslednje poročilo slovenskega javnega tožilca za leto 1987:²¹⁷

*Omenjeno oceno potrjujejo številni sestavki v mladinskem, verskem in ostalem tisku, zlasti Mladini, Katedri, Tribuni, Novi reviji, Družini itd. Pomenijo odpiranje vprašanj v zvezi z ustavnimi spremembami, vlogo federacije, praznovanje Dneva mladosti oziroma štafeto, problem ogroženosti naroda, civilno družbo, alternativnimi gibanji, verbalnimi delikti, položajem JLA in civilnim služenjem vojaškega roka, praznovanjem Božiča itd. Takšen spekter odprtih vprašanj je narekoval, da javna tožilstva vendarle sprejmejo neke kriterije za prepoved tiskanih stvari, saj so predpisi na področju tiska nedorečeni in raztegljivi, da dopuščajo izredno široko ukrepanje, ki najbrž niti iz strokovnega niti iz političnega vidika ne bi bilo smotrno.*²¹⁸

Zadnja leta v skupni državi pa se je tudi ZKS začela zavzemati za demokratična načela in jih je poskušala uveljaviti na zvezni ravni. Na 14. izrednem kongresu ZK Jugoslavije januarja 1990, katerega je slovenska delegacija protestno zapustila, so bili predlogi slovenskih delegatov večinoma zavrnjeni. Med drugim je bil zavrnjen tudi predlog Ljuba Bavcon, naj se med prioritete naloge ZKJ zapiše: »Naj se ustavijo vsi politični in sodni procesi na osnovi členov 114, 133, 139 in 157 kazenskega zakona in naj se prepreči uporaba mučenja in drugih ponižujočih postopkov organov notranjih zadev«.²¹⁹

Odklonilno stališče do t.i. verbalnega delikta je naposled sprejela tudi ZKS, čeprav za celotno drugo polovico osemdesetih let ne moremo trditi, da bi kdo iz njenih vrst

---

²¹⁵ Gabrič, 2002: 216.

²¹⁶ Ibid.: 218.

²¹⁷ Ibid.

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ V: Mladina, št. 21, 26. 5. 2003, Jani Sever: »Akademska debata«, str. 2-3.

pretirano zagovarjal člen 133. Zaključimo lahko z ugotovitvijo, da ta tematika za ZKS ni bila toliko pomembna, da bi se kdo z njo konkretnije ukvarjal. V večini zapisov iz arhiva ZKS je namreč možno najti mnenja o nestrinjanju z 133. členom in poudarjanje potrebe po njegovi spremembi, vendar do slednjega ni prišlo.

Med drugimi sta se proti členu izrekla tudi Stane Dolanc, član predsedstva SFRJ, in Milan Kučan, predsednik CK ZKS.²²⁰

Kot zanimivost lahko navedemo podatek, da je bila ZKS med podpisniki pobude »Za ukinitvev političnih sodnih procesov in za uveljavitev pravne države«, ki se je zavzemala tudi za ustavitev postopka proti Ademu Vllasiju in amnestijo nenasilnih političnih obtožencev.²²¹ Vodstveni organizaciji, poleg ZKS še SZDLS, sta konec osemdesetih začeli zagovarjati slovenske nacionalne interese in glede nekaterih tem našli skupen jezik z nastajajočo opozicijo. A oblast v Sloveniji se je morala soočiti z močnejšim nasprotnikom: zvezna oblast niso bile pripravljene sprejeti slovenskih predlogov. Iskanje alternativnih poti za Slovenijo, vključno z možnostjo samostojne države, je postalo neizogibno, saj ne zveznem nivoju ni bilo mogoče uresničiti praktično ničesar.

---

²²⁰ Mladina, št. 24-25, 3. 7. 1987, str. 12; št. 34, 9. 10. 1987, str. 7

²²¹ Delo, 3. 11. 1989, str. 2

9 ZAKLJUČEK

Pobude in prizadevanja so bila, a zgodilo se ni nič. S to trditvijo bi lahko zaključili pregled dogajanja v zvezi z t.i. verbalnim deliktom v osemdesetih letih v Sloveniji, vendar s tem ne bi zajeli celotne slike. Res je, da do sprememb člena 133 ni prišlo, se pa je zgodilo veliko pomembnih premikov v smeri demokratizacije. Že na področju KZ ni razprava o členu 133 pomenila *le* razpravo o tem členu, pomenila je mnogo več, saj je v diskusijah prihajajo tudi do problematiziranja o »sorodnih«, demokratični družbi neprijaznih, členov. In v sklopu takih diskusij se je slišalo marsikaj, ne le o problemih zveznega KZ; vedno glasnejši glasovi so opozarjali na inscinirane sodne procese, neprimerno ravnanje z zaporniki, zaplembe revij, nedejavnost za ukrepanje poklicanih, oblasti torej, in še bi lahko naštevali.

Osemdeseta leta so bila na splošno prelomna za slovensko zgodovino, enotnosti med Slovenci, ki se je pokazala konec tega desetletja v zavzemanju za lastne (narodne) pravice, pa najbrž še dolgo ne bomo doživeli. Z gotovostjo lahko trdimo, da je imelo tudi mnenje o nujnosti ukinitve sankcioniranja »političnih« na Slovenskem veliko podporo. Pa čeprav so se politični procesi v povezavi s 133. členom praviloma dogajali zunaj ozemlja naše republike. Vsekakor pa ne smemo spregledati dejstva, da so v obdobju pred letom 1980 tudi kasneje vplivni Slovenci izkusili, kako je biti politični oporečnik (npr. Jože Pučnik). V osemdesetih takih primerov v Sloveniji praktično ni, liberalnejša klima pri nas pa je omogočila, da je prihajalo do javnih razprav in pobud glede, za čas osemdesetih let, popolnoma nesprejemljivih sodnih procesov v ostalih delih federacije in »utišanja« posameznikov in glasil. Zaplembe glasil, pa so se - žal - dogajale tudi v Sloveniji.

Z oblastjo je vedno tako, da ima oporečnike rada pod kontrolo, tako ali drugače. Kljub temu, da praktično nikjer v demokratičnem svetu ni mogoče izreči vsega, kar človeku pade na pamet, pa je bila jugoslovanska kazenska zakonodaja na nekaterih mestih povsem neprimerna. Še bolj neprimerno pa je delovala oblast, ki je preko sodišč nekatere člene s pridom izkoriščala za odstranitev tistih posameznikov, ki ji niso bili pogodu.

Oblast je poskušala nekaj, kar je bilo že a priori obsojeno na propad. Potlačitev različnih mnenj v družbi nikakor ne more biti uspešno, saj so vedno obstajali kanali,

da so le-ta našla pot do javnosti. V demokratični družbi, in Jugoslavija je sebe imela za tako, bi izražanje mnenj moralo biti svobodno, ne glede na to, kdo jih je izrekel.

In prav nekateri, ki so igrali ključno vlogo pri nasprotovanju t.i. verbalnemu deliktu, so si kasneje »pokvarili« uglede. Tu je mišljen predvsem Vojislav Šešelj, ki je bil že sredi osemdesetih označen za srbskega nacionalista in zato ni dobil tako velike podpore javnosti v procesu sojenja in je danes (leta 2004) v Haagu; obtožen je vojnih zločinov. Vladimirju Šeksu gre sicer precej bolje, saj je predsednik hrvaškega sabora, že prej pa je bil vidna figura v Hrvatski demokratski zajednici (HDZ), v stranki, kateri bi tudi lahko očitali marsikaj...

Posamezniku pa, ne glede na to, kdo je in kaj počne, ne sme biti odvzeta svoboda govora. In nasprotniki t. i. verbalnega delikta so zahtevali točno to - borili so se za spremembe, ki bi omogočile kritiziranje neučinkovite oblasti, ki je državo pripeljala v nezavidljivo situacijo. Uspelo jim je delno: KZ sicer ni bil spremenjen, cilj, svoboda govora, pa v glavnem dosežen, pa čeprav dokončno šele v novi državi. To pa je že druga zgodba.

10 RAZLAGA KRATIC

CK ZK - Centralni komite Zveze komunistov

DSP - Društvo slovenskih pisateljev

JLA - Jugoslovanska ljudska armada

KZ - Kazenski zakon

RK - Republiška konferenca

RSNZ - Republiški sekretariat za notranje zadeve

SFRJ - Socialistična federativna republika Jugoslavija

SLO in DS - Splošna ljudska obramba in družbena samozaščita

SRS - Socialistična republika Slovenija

SZDL(S) - Socialistična zveza delovnega ljudstva (Slovenije)

ZSMS - Zveza socialistične mladine Slovenije

11 VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

AS - Arhiv Republike Slovenije

AS 537 - Republiška konferenca Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije (začasno številčenje), škatle 34, 56, 68, 78, 94, 267, 464, 466, 467, 468, 469, 471, 473, 723, 730, 735, 736, 865, 866.

AS 1589 - Centralni komite Zveze komunistov Slovenije, škatle 465, 508, 557, 677, 698, 699, 747, 791, 886, 899.

Arhiv Društva Slovenskih pisateljev, Komisija za zaščito mišljenja in pisanja.

Serijske publikacije

Delo, 1980 - 1990.

Mladina, 1980 - 1990.

Nova revija, 1985 - 1988.

Rezultati raziskovanj, Kazensko sodna statistika, 1977-1988.

Rezultati raziskovanj, Pravosodje, 1989.

Tribuna: študentski časopis, 1980 - 1990.

Večer, september 1986.

7D, št. 47, 27. 11. 1986.

Literatura

Amnesty International report 1987. Amnesty International Publications, London.

Enciklopedija Slovenije (1987 - 2002). Mladinska knjiga, Ljubljana

Gabrič, Aleš (2002): »Slovenska kulturnopolitična razhajanja med kulturno ustvarjalnostjo in politično akcijo 1980 - 1987«. V: Zgodovinski časopis, let. 56, št. 1-2, str. 199-221.

Kazenski zakon Socialistične federativne republike Jugoslavije (1976). Uradni list SR Slovenije, Ljubljana.

Nećak, Dušan in Božo Repe (2003): Oris sodobne občine in slovenske zgodovine: učbenik za študente 4. letnika. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, Ljubljana.

Novak, Bogdan (1991): Pavlihova frača. Magnolija, Ljubljana.

Orwell, George (1967): 1984. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Repe, Božo (2002): Jutri je nov dan: Slovenci in razpad Jugoslavije. Modrijan, Ljubljana.

Šeks, Vladimir (1986): Delikt mišljenja. Samozaložba, Beograd.

Šeks, Vladimir (1987): Intimni dnevnik in razmišljanja: načrt premisleka za jetniške spomine. Krt, Ljubljana.

Toš, Niko (ur.) (1997): Vrednote v prehodu I., Slovensko javno mnenje 1968-1990. FDV-IDV-CJMMK, Ljubljana.

Ustava Socialistične federativne republike Jugoslavije: z obrazložitvijo (1974). Dopolna delavska univerza, Ljubljana.

Vurnik, Blaž (2003): Vloga ZSMS v procesu demokratizacije Slovenije (1980 - 1990): magistrsko delo. Ljubljana.

Žerdin, Ali H. (1997): Generali brez kape: čas Odbora za varstvo človekovih pravic. Krtina, Ljubljana.

Intervju

Veno Taufer, predsednik Komisije za zaščito mišljenja in pisanja, junij 2003.